

BABEL.

h e t l i c h a a m

Hoogleraar
Wouter Hanegraaff:
'We zien het lichaam
nog steeds als gevangenis
van de ziel'

UNIVERSITEIT VAN AMSTERDAM
FACULTEIT DER GEESTESWETENSCHAPPEN

nummer 02
februari 2025
jaargang 33

11 HET INTERVIEW

Interview met Wouter Hanegraaff
- Pleun Kraneveld

22 PROZA

Je dwaalt - Just Pallandt

03 Hoofdredactioneel • tekst door **Tamar Smalbrugge** | 04 Achtergrond: Keep your eyes on the pill • tekst door **Jiske Benedictus** | 07 Smaakmatrix • tekst door **redactie Reportage** | 09 Mokum: Over hoeren en Prostituees • tekst door **Job Korten** | 11 Het interview: Interview met Wouter Hanegraaff • tekst door **Pleun Kraneveld** | 15 Babul • tekst door **Tamar Smalbrugge** | 16 Reportage: De warmte stijgt op in Kinosaki onsen • tekst door **Phoebe Meekel** | 18 Gedicht: spijkerstof • tekst door **Teuntje Ott** | 19 Essay: Tussen de doden • tekst door **Sybren Sybesma** | 21 Column: het lichaam: kerker van de ziel? • tekst door **Phoebe Meekel** | 22 Proza: Je dwaalt • tekst door **Just Pallandt** | 24 Achtergrond: Uit de kleren • tekst door **Hannah Born** | 26 Fotoreportage: Geraamte van haar huis • tekst door **Phoebe Meekel** | 28 Column: Ziek in Almere en Friesland • tekst door **Just Pallandt** | 29 Achtergrond: Harige baarden en blote benen • tekst door **Suzanne Toussaint** | 34 Gedicht: Bij vlagen de muziek • tekst door **Sjakie Sauvignon** | 32 De Babel remix • tekst door **de redactie**

19 ESSAY

Tussen doden - Sybren Sybesma

24 ACHTERGROND

Uit de kleren - Hannah Born

**Babel, Maandblad voor
de Faculteit der
Geesteswetenschappen**
Spuistraat 134, kamer 2.01F,
1012 VB Amsterdam,
babel-fgw@uva.nl

Hoofdredactie
Pleun Kraneveld, Tamar Smalbrugge

Redactie
Phoebe Meekel, Teuntje Ott, Dominique Seelen,
Sybren Sybesma, Suzanne Toussaint, Sjakie Sauvignon,
Eeva Kriek, Job Korten, Jiske Benedictus, Just Pallandt

Eindredactiecoördinatie
Esmeralda van der Weide

Eindredactie
Femke de Bruijn, Anna Cannegieter, Tiffany Henar,
Hannah van der Linden, Madelief Stad

Beeldcoördinator
Lesine Möricke

Coverbeeld
Eeva Kriek

Beeldredactie
Esther de Groot, Ines James, Alicia Koch,
Jules Koster, Ieke Meijer, Kian Moradi, Anne Möricke,
Lesine Möricke, Norah Sanders, Bert Slenders,
Romy Veeken, Winonah van den Bosch, Daniël Donatz,
Nine van der Louw

Webredactie
Pleun Kraneveld, Lesine Möricke

Redactieraad
Sarah Beeks, Reinier Kist, Everdien Rietstap,
Thomas Rueb

Vormgeving
Luke van Veen,
www.lukevanveen.com

Druk
drukpartnerszuid
www.drukpartnerszuid.nl

Vind ons leuk

www.babelmagazine.nl

Zie ons archief op de UvA-website van *Babel*.
Je vindt ons in de A-Z lijst van je opleiding.

Beste *Babel*-lezer,

De winter kroop zoals ieder jaar als een koude deken om mij heen. Begin februari doe ik altijd een poging hem van mij af te schudden, maar ieder jaar leer ik: februari is en blijft een wintermaand. Het seizoen heeft mijn lichaam in een winterslaap gewiegd: mijn tenen zitten klem in dikke wollen sokken, mijn benen hebben al maanden geen daglicht meer gezien en mijn roze glitter-gelnagels van oud en nieuw zitten er zelfs tot half februari nog steeds op. Vrolijke souvenirs die ik er steeds vergeet af te halen. De combinatie van studiedrukte en koude windvlagen die van buitenaf de universiteit in waaien, verhardden de afgelopen maanden mijn schouders en nek tot ijzige blokken die op mijn romp rusten. Daar kunnen geen duizend lagen vestjes en truien tegenop: ik blijf steenkoud en smelt niet.

Dat het nieuwe jaar in januari begint, heb ik nooit begrepen. Daar is mijn lichaam op dat moment nooit klaar voor. Meestal ontwaakt mijn lijf ergens in februari pas. We zitten nog in de nasleep van de winter – ik weet heus wel dat de lente pas 20 maart begint – maar toch lijkt het alsof het voorjaar ons al per post heeft laten weten dat hij komt. De eerste stralen zon die door de grijze wolken breken en plaatsmaken voor al dan niet kleine stukjes blauwe lucht doen mijn verlangen alleen maar groeien. Voorpret voor de lentekriebels gieren door mijn lijf. Al moeten we nog even wachten tot de lente er écht is, mijn lichaam begint langzaam aan te ontdooien.

In dit februarinummer presenteert de redactie van *Babel* een breed scala aan artikelen over ‘het lichaam’. Onze redacteuren geven het lichaam bloot: Hannah maakt haar debuut met een achtergrondartikel over naaktheid op het Nederlandse toneel en Job schrijft over de Wallen, waar het lichaam zich als werk, kunst, toeristische attractie en bron van debat manifesteert. Andere redacteuren gooien het over een medische boeg. Jiske neemt ons mee naar het Victoriaanse tijdperk, waar een gigantische industrie voor patentmedicijnen ontstond, en Sybren blikst terug op zijn ervaringen in de snijzaal als student biomedische wetenschappen. Daarnaast vind je in dit februarinummer filosofische beschouwingen – bijvoorbeeld in het interview met prof. dr. Wouter J. Hanegraaff, hoogleraar Geschiedenis van de Hermetische Filosofie en Verwante Stromingen aan de Universiteit van Amsterdam – en persoonlijke verhalen, die samen een verrassend licht werpen op ‘het lichaam’. Veel leesplezier!

Liefs Tamar

‘Keep your eye on the pill’

Mr. W. Moon was radeloos. Al jaren leed hij aan chronische reuma, waardoor hij soms wekenlang aan bed gekluisterd lag. Hij had alles al geprobeerd: de beste artsen waren van heinde en verre gekomen, talloze keren was hij behandeld in het ziekenhuis. Alles tevergeefs – de klachten gingen niet weg. Tot hij *Holloway's Pills* probeerde: een wondermiddeltje van zakenman Thomas Holloway dat genezing zou bieden voor allerlei kwaaltjes en pijntjes. En warempel: Mr. Moon nam de pillen en was op slag genezen.

Wie Mr. W. Moon is – en of hij überhaupt heeft bestaan – kan ik je niet met zekerheid zeggen. Maar zo staat zijn verhaal wel opgetekend, op 8 oktober 1832 in de Engelse krant *Northern Star*, onder de jubelende kop ‘HEALTH RESTORED!!!’: ‘I was (...) advised to try [Holloway's Pills], and by persevering with them, was perfectly cured, and enabled to resume my occupation.’ Een chronische ziekte, een wanhopige man, een wonderbaarlijke genezing: het klinkt bijna te mooi om waar te zijn.

Holloway's Pills waren een zogeheten *patent medicine*: een massaal geproduceerd medicijn dat je zonder recept zo over de toonbank kon kopen, bij je lokale boekwinkel, drogist of zelfs bij de barbier. In Victoriaans Engeland (1837-1901) was de industrie voor commerciële middeltjes zoals deze *booming*. Voor ieder kwaaltje – jicht, brandend maagzuur, menstruatiepijn, afvallen, constipatie – was wel een medicijn te vinden, in alle soorten en maten: zalfjes, kruiden, drankjes, pillen, poeders en lotions, en zelfs een elektrische riem die voor tientallen aandoeningen de oplossing zou zijn, van hartkloppingen tot melancholie. Sommige medicijnen, de zogeheten *cure-alls*, claimden bijna ieder medisch probleem onder de zon te kunnen bestrijden. De populaire pillen van het merk Bile Beans beloofden de oplossing te zijn voor maar liefst 38 ziektes; wondermiddel *Collis Browne's Chlorodyne* hield de opties open, en beweerde genezing te bieden voor ‘coughs, colds, asthma, diarrhoea, et cetera’.

Het is dan ook niet verrassend dat veel Victoriaanse Engelsen bij een lichamelijk euvel liever naar een flesje of pilletje grepen dan een dokter bezochten. Patentmedicijnen waren goedkoper en veel toegankelijker, en bovendien was het vertrouwen in het medische beroep destijds niet bijzonder groot. Het ziekenhuis werd door Victorianen gezien als een plek om te sterven, niet om beter te worden. Veel artsen waren slecht opgeleid, en hadden geen idee hoe ziektes werden veroorzaakt, of hoe je ze moest behandelen. De medische kennis was nog helemaal niet zo vergevorderd – *germ theory* vond pas ingang in de jaren 1870, het bestaan van virussen werd pas in 1892 ontdekt. Het is daarom niet zo moeilijk je voor te stellen waarom mensen liever hun kansen waagden bij een aan-geprezen patentmedicijn dan bij een dokter. Zoals een adverten-

tie voor *Parr's Life Pills* (eigendom van Thomas Parr, die 152 jaar oud zou zijn geworden) treffend beschreef: ‘Where is the wisdom, where is the economy in spending vast sums on a physician's attendance, when sound health and long life may be ensured by the cheap, safe and simple remedy of Parr's Life Pills?’

Gezondheid te koop

De bloei van de patentmedicijnenindustrie kwam niet zomaar uit de lucht vallen. Het was de tijd van de opkomende consumptie-maatschappij in Engeland. Sinds de achttiende eeuw was de welvaart toegenomen en hadden mensen een groter besteedbaar inkomen tot hun beschikking, dat ze konden uitgeven aan een steeds groter scala van steeds goedkopere producten: koffie, thee, cacao,

en dus ook medicijnen. Consumptie begon daardoor in toene-mende mate centraal te staan in de samenleving. Producten waren niet alleen nuttig, maar konden ook je sociale waarde en status ver-groten. Dingen kopen leek de sleutel tot een gelukkig leven te zijn. Al dat consumeren werd aangemoedigd door een gigantische toe-name in het aantal reclames. Advertenties werden een alledaags onderdeel van het straatbeeld: in Londen waren ze te zien op pam-fletten, rondrijdende wagens en op borden die door rondlopende mannen op hun buik werden gedragen. Posters werden laag op laag over elkaar heen geplakt, er werd met flyers gestrooid, en ie-dere vierkante centimeter op muren, hekken en bruggen werd op-gevuld. Verreweg de meeste advertenties werden echter verspreid via kranten en tijdschriften. Steeds meer mensen konden lezen en bovendien werden kranten goedkoper, waardoor ze voor zelfs de kleinste portemonnee betaalbaar waren.

De patentmedicijnenindustrie maakte gretig gebruik van deze nieuwe ontwikkelingen. Toen de medicijnen in de achttiende eeuw langzaam in trek begonnen te raken, werden ze nog vooral gepromoot door rondreizende koopmannen, die hun producten aanprezen in circusachtige shows vol drama en spektakel. Maar met het aanbreken van de negentiende eeuw keerden producenten zich tot de nieuwe media. Advertenties waren het ideale medium: iedereen heeft immers weleens ergens last van, en via de massaal geproduceerde en verspreide advertenties kon een gigantisch pu-bliek worden aangesproken.

Aan het eind van de negentiende eeuw werd maar liefst twin-tig tot dertig procent van alle advertentieruimte gevuld met recla-mes voor patentmedicijnen. Waar Victorianen zich ook wendden of keerden, overal zagen ze de advertenties. Mooie beloftes en fel-gekleurde plaatjes schreeuwden hen toe, onontkoombaar, en met een groot gevoel van urgentie. Een advertentie voor haargroei-se-rum voor mannen drong aan: ‘Do you want a mustache? Do you want a mustache?? Do you want a mustache???’ Wie zegt er nog nee na zoveel overtuigingskracht? Van alle kanten werd het pu-bliek zo bekogeld met één specifieke visie op gezondheid: dat het een product was dat gekocht kon worden, een commoditeit. Alle problemen leken oplosbaar, als je er maar genoeg geld tegenaan smeed.

Dodelijke leugens

Maar, om met een cliché te spreken: geld maakt niet gelukkig. Want de advertenties konden nog wel zoveel mooie beloftes doen met zoveel grootse woorden, zelden waren mensen daadwerkelijk beter af met een patentmedicijn. In het gunstigste geval waren de medicijnen nutteloos. Veel middeltjes waren in feite niet meer dan wat water met suiker of zuiveringszout (of, als je pech had, scha-penpoep). In dat geval was het medicijn zelf wellicht niet dodelijk, maar kon de patiënt op de lange termijn alsnog komen te overlij-den door een gebrek aan effectieve medische zorg.

Een ziekte kon compleet verzonnen worden, om direct ook de remedie aan te bieden

In ergere gevallen waren de patentmedicijnen echter actief gevaar-lijk. De wondermiddeltjes bevatten regelmatig krachtige stoffen, zoals opium, chloroform, arsenicum, cocaïne, kwik of strychnine. Er werden baby's in slaap gesust met kalmeringsmiddelen op basis van alcohol, en er waren middeltjes voor luchtwegaandoeningen die barstten van de morfine. Veel van deze ingrediënten hadden een verdovend effect, en leken daardoor effectief - de klachten wa-ren toch verdwenen? Maar ondertussen werd het lichaam van de patiënt, langzaam aan of in één klap, vergiftigd. In de negentiende eeuw kwamen daardoor steeds meer mensen te overlijden. Dit was soms opzettelijk – een gewiekste moord, of zelfdoding –, maar soms ook per ongeluk, door een onfortuinlijke overdosis of fatale bijwerkingen.

Deze sterfgevallen glipten niet onder de radar. In medische *journals* werden regelmatig verkopers onmaskerd als ‘quacks’, en lijk-schouwers bogen zich over overleden patiënten om de aanwezigheid van giftige stoffen in het lichaam vast te stellen. Er werd ook wel een poging gedaan om de verkoop van patentmedicijnen te reguleren. In 1868 werd de *Pharmacy Act* aangenomen, een wet die strenge beperkingen stelde aan het gebruik van bekende giftige stoffen, en vereiste dat geneesmiddelen het altijd op de verpakking moesten melden als ze dodelijke ingrediënten bevatten. Maar ironisch genoeg gold er één uitzondering, voor precies die industrie die zoveel slachtoffers maakte: de wet ‘should not extend to or interfere with (...) the making or dealings in patent medicines’.

Verkopers konden dus ongeremd doorgaan met hun patentmedicijnen, en hoefden in hun advertenties geen woord vuil te maken aan mogelijke bijwerkingen of giftige stoffen. Integendeel: de advertenties creëerden alle schijn van een betrouwbaar, nuttig en gezond product. Sommige advertenties sloegen een serieuze toon aan, met veel tekst, en werden volgepropt met medisch jargon om de precieze werking van het medicijn uit te leggen. Met de waarheid werd het echter niet zo nauw genomen. Advertenties beschreven bijvoorbeeld heel normale fysiologische fenomenen, om vervolgens te stellen dat die eigenlijk een indicatie waren van een beginnende ziekte. Een ziekte kon zo compleet verzonnen worden, om direct ook de remedie aan te bieden. Consumenten raakten ervan overtuigd dat ze niet-bestaande ziektes hadden, en dat ze bepaalde drankjes of zalfjes nodig hadden om hun lichaam te onderhouden.

Andere advertenties kozen juist voor een totaal andere aanpak, en probeerden met kleurrijke prenten, verhalen op rijm en catchy slogans het oog van de consument te trekken. Vaak waren ze daarbij niet bang om een beetje te overdrijven en de fantasie van mensen te prikkelen. De geneeskrachtige eigenschappen en de tevredenheid van patiënten werden zonder gêne flink aangedikt, er werden spannende verhalen verteld over mensen die opstonden uit hun doodsbed, en soms werd zelfs het woord magie in de mond genomen. Verpakt in een bont en vrolijk strikje leek een gewisse dood verder dan ooit. Mensen kochten de medicijnen.

Verpakt in een bont en vrolijk strikje leek een gewisse dood verder dan ooit

Een medisch paard van Troje

Of ze nu wetenschappelijk onderbouwd waren of juist de verbeelding prikkelden, alle advertenties hadden hetzelfde effect: consumenten raakten ervan overtuigd dat patentmedicijnen *noodzakelijk* waren om gezond te blijven. Als dokters al weinig medische kennis hadden, had het gewone volk dat al helemaal niet. Mensen hadden geen idee hoe hun eigen lichaam werkte, en daardoor was het niet moeilijk om hen complete onzin te verkopen. Deze onwetendheid werd schaamteloos uitgebuit door verkopers van patentmedicijnen – die speelden in op de diepste gevoelens, verlangens, en angsten van mensen. Een medisch probleem, zeker als het langdurig of erg pijnlijk was, kon tot wanhoop drijven, en radeloze mensen waren eerder geneigd hun kansen te wagen met een wondermiddel.

In de opmars van de consumptiemaatschappij brachten patentmedicijnen de vrije markt zo tot het meest private wat mensen hadden: hun eigen lichaam. Als een paard van Troje hadden kranten, tijdschriften, verzamelkaarten, receptenboeken en familie-almanakken de vrije markt tot in het hart van het huishouden gebracht, daar waar consumenten het meest kwetsbaar waren. Het lichaam werd vrij spel, een lege huls om vol te proppen met consumentenproducten en zoveel mogelijk geld aan te verdienen. Niets was nog zo heilig dat er niet van geprofitteerd kon worden. Voor gewone mensen kostte dit niet alleen hun geld, maar in sommige gevallen ook hun leven. Zo blijkt maar weer: aan alles hangt een prijs. Ook als een kleurrijke advertentie ons anders doet geloven. ▲

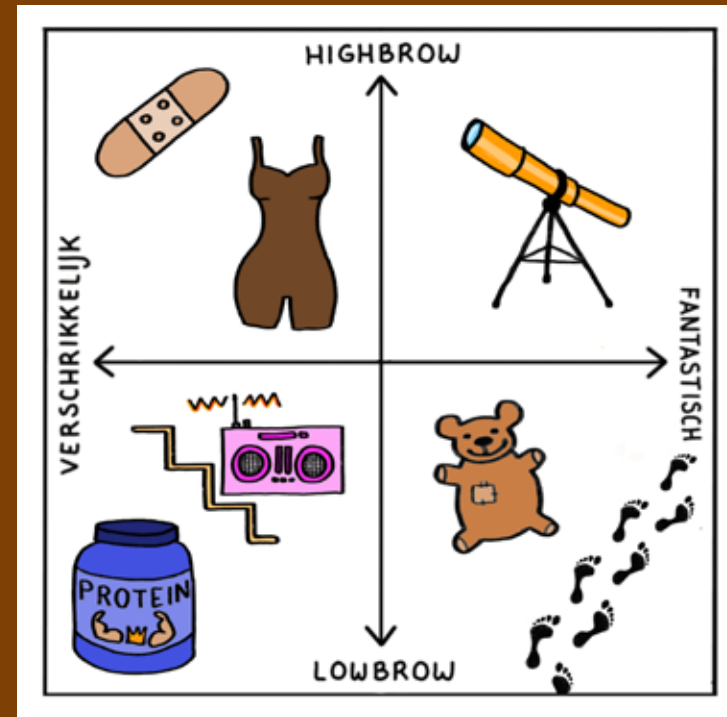
Tekst door de redactie van *Babel* Beeld Lesine Möricke

Wie weleens een bot heeft gebroken, zal van de veerkracht van het lichaam versteld hebben gestaan. Het lichaam kan flinke afstanden leggen, zichzelf transformeren en de limieten van het wilsvermogen doorbreken. Naar het lichaam moet geluisterd worden, maar niet altijd te serieus. Soms geeft het lichaam een seintje en vraagt het om een knipoog terug. ‘Het lichaam is veel sterker dan

valse beloftes over groeiende spiermassa’s en een lichaam dat zelfs de zomer jaloers maakt, verleiden ze de onzekere student tot het opofferen van vier euro voor een misselijk gevoel dat langer blijft hangen dan die extra spiermassa. Gelukkig is er voor wie door reclames over spiermassa’s en smalle tailles even het noorden kwijt is, toch nog licht aan het einde van de tunnel: de UvA Well-Being Week. Eens in het jaar bedenkt de UvA dat het toch wel leuk zou zijn om te peilen hoe het écht gaat met de student. Natuurlijk staat hier niet meer dan een week voor – want wie heeft er nu tijd om zich tweeënvijftig weken per jaar met zijn mentale gezondheid bezig te houden? Wie wel elke dag hun welzijn prioriteerden, zijn de knapste koppen uit onze geschiedenis: Darwin, Einstein en Nietzsche. Dagelijks hielden deze genieën hun mentale gezondheid op peil met de benenwagen. Waar het OV enkel om geld vraagt en problemen geeft, biedt wandelen geen enkel drama – alleen maar ruimte voor creativiteit en de zoete geur van ontspanning. Wie zich door de natuur om zich heen laat meeslepen, kan misschien een ster in het heelal zien vallen – en beseffen dat ons lichaam niet veel meer is dan een vlek op een piepkleine planeet in een onmetelijk universum. Wie zich nog kleiner wil voelen kan een bezoek

brenge aan het Anton Pannekoek Instituut voor Sterrenkunde, waar je het hemellichaam kan bewonderen door een telescoop. Hoe klein het lichaam ook is, uiteindelijk kan het aan zijn natuurlijke behoefte tot connectie niet ontkomen. Zoals Descartes poëtisch verwoordde: ‘Corpus est machina, quae ex legibus mechanicis operatur.’ Het lichaam is een machine die volgens mechanische wetten werkt. Thierry Baudet zal dit vast weleens gefluisterd hebben op een dag dat hij een flinke knuffel nodig had. Wie zijn eigen lichaam goed kent, weet dat er weinig is dat de warme sensatie van een stevige knuffel kan overtreffen. Geen eiwitwitsapje,

Skims-korset, wandeltocht of een gratis UvA-workshop kan tippen aan de heil van een goede knuffel van een ander mens. Uiteindelijk blijkt het lichaam dus toch niet zo moeilijk om te begripen. ▲

tijdreis te hebben gemaakt in de vorm van het 21e-eeuwse Amerikaanse modemerkt Skims. Bekend geworden om zijn shapewear, heeft het modemerkt vrouwelijke onzekerheden tot het uiterste beproefd en tot een winstgevende onderneming gemaakt. Dat het lichaam inmiddels als subject voor commerciële doeleinden wordt ingezet is dan ook geen verrassing. Wie tijdens zijn dagelijkse boodschappen wel eens kort in de schappen verdwaald raakt, moet ze wel zijn opgevallen: de overvloed aan peperdure eiwitproducten. De eiwitshakes tonen zich als levende wassen beelden. Met

OVER EN HOEREN PROSTITUEES

In de gemiddelde Europese stad zullen er twee soorten gebouwen zijn waarvan de vloeren geheid versleten zijn: kroegen en kerken. Een hart onder de riem misschien, dat er al vanaf het eerste uur tussen drinkgelag en deïsme gezworven wordt. Op de Wallen vinden we kroegen en kerken in overvloed, maar verborgen achter gesloten gordijnen is ook het bordeel een constante. In rood licht, onder het beieren van klokken, slijten de vloeren op de Wallen almaar door.

Een middag op het Oudekerksplein verraadt op zichzelf weinig van de buurt waarin de bezoeker zich begeeft. Het bescheiden pleintje, geplaveid met kleine granieten kinderkopjes zoals deze op de Dam te vinden zijn, wordt omringd door wat restaurants, een kroeg of drie, en vormt verder vooral een handige overbrugging van de Wallen naar de Warmoesstraat. Vooral het imposante gebouw van de Oude Kerk trekt de aandacht, en de overige invulling van het plein valt daardoor ietwat weg in het decor. Haar door de tijd verweerde lijvigheid is een klein genot van groot formaat. Wanneer de geest op de kerk verkeken is, wendt het lijf zich af. Op hetzelfde plein, 's avonds, in de schaduw van dezelfde kerk, vangt de ooghoek een rode schemer. Het regent. Buiten het bedehuis schijnt scharlaken licht, lokkend op de muren Gods. Vanachter een venster, dat met bloedrode gordijnen is bekleed, rolt het licht haar loper uit, opgebroken in de duizend druppels water die op de straat voorzichtig tot een fijn waterlaken poelen. Een stap verbreekt de schittering. Er loopt een man naar binnen.

Van hoererij tot prostitutie

Zo'n 650 jaar voordat de man door de deur stapte, snijdt een beul een man zijn oor af. De waard van de badstoof in de Pijlsteeg koppelde eerder een man en vrouw aan elkaar, maar zij waren ongetrouwd. Iemand heeft hem aangegeven bij het stadsbestuur. De bestuursleden, gespeend op de leer van filosoof en kerkvader Augustinus, hebben in *De Ordine* uit 385 vermoedelijk gelezen, of anderzijds van hun pastoor gehoord:

“Verwijder prostituees uit menselijke aangelegenheden, en je zult alles ontregelen vanwege lusten; Plaats hen in de positie van matrones, en u zult deze laatste onteren door schande en onwetendheid. Deze klasse van mensen is daarom door haar eigen levenswijze zeer onkuis in haar moraal; Volgens de wet van de orde is het zeer verachtelijk in sociale omstandigheden.” – De Ordine, boek 2 hoofdstuk 4.

Volgens het bestuur -en Augustinus- is de 'hoererij' een noodzakelijk kwaad als bescherming van de kuisheid van de 'normale' vrouw

(Katholiekewijs vanzelfsprekend een evenbeeld van de heilige maagd Maria totdat haar man als evenbeeld van God bezit neemt van haar lichaam). Die anders geschonden zou kunnen worden. In de nog jonge stad kan de betreffende man niet weten dat hij een van de eerste gedocumenteerde gevallen zal worden van bestraft prostitutie.

In 1578, zo'n 150 jaar na het afgesneden oor, laat een bordeelhoudster morgens vaten bier overladen op de kade, van een bootje dat de vracht uit de Zuidelijke Nederlanden aanlevert vanuit het Damrak. Uit de ochtendmist verschijnt een man met een oorkonde van het nieuwe, gereformeerde stadsbestuur. De man uit de mist maakt duidelijk dat zij *“het oude ‘onbehoorlick ghebruyck’ van tappen, vrouwen te houden, van aanvanck van haer officie hebben verboden”*. De madam verneemt verder dat degenen die zich niet aan de wil van het bestuur houden, geseling en/of verbanning te wachten staan. De meisjes in haar bordeel zorgen voor reguliere klandizie en hun bestaan is afhankelijk van hun vak. De een heeft een man die op verre zereis is, de ander heeft haar man verloren. De bordeelhoudster geeft geen gehoor aan het bericht. Vele anderen blijken hetzelfde te doen. Honderd jaar later, in 1675, werken er zo'n duizend vrouwen in Amsterdam als hoer.

In 1812 loopt een meisje over de Oudezijds Achterburgwal. Ze heeft zich recent bij het Franse bestuur moeten melden, om zich in te schrijven als “prostitutuee”. Het is een woord dat haar onbekend was, maar het klinkt sjieker dan “hoer”. Ze is onderweg naar de politiechirurgijn. In haar buidel heeft ze een rode kaart, en de 15 stuivers die ze gisteren van een Franse soldaat verdiende. De rode kaart staat voor haar gezondheid: ze heeft geen ziektes. Ze is een beetje nerveus, en ze laat de stuivers door haar klamme vingers glijden in haar buidel. Als de dokter zou vaststellen dat ze geslachtsziek is, zal haar rode kaart worden afgenomen en zal ze een witte krijgen. Ze mag dan haar vak niet uitoefenen tot het medicijn, dat de chirurgijn haar gratis zal geven, de ziekte verjaagd heeft. Ze loopt iets sneller door.

In de 20^e eeuw loopt ook de tijd sneller door.

1943: Een vrouw wordt met 550 anderen opgepakt door de zedenpolitie.

1956: Een vrouw wordt opgepakt omdat ze aan een autoraam over haar prijs onderhandelt : tippelprostitutie is sinds vorig jaar illegaal.

1957: Raamprostitutuee Johanna Machelina Scheide-Oudes, bekend als 'magere Josje', wordt vermoord op de Oudezijds Voorburgwal. Het proces wordt maatschappelijk op de voet gevolgd. De vermoedelijke dader, Joop S., wordt vrijgesproken door een gebrek aan bewijs.

1973: Een Surinaams meisje komt als een van de eersten met haar nationaliteit te werken als prostitutuee op de Wallen.

1985: Vrouwen die in de prostitutie werken organiseren zich in vakbond De Rode Draad. Datzelfde jaar stelt een politierapport dat 50 tot 70% van de prostituees uit Zuidoost-Azië, Zuid-Amerika en Afrika in de stad zijn beland door “vrouwenhandel” en “uitbuiting”. Of deze cijfers ten dele uit de getuigenissen van prostituees voortkomen is niet duidelijk.

1989: De Berlijnse Muur valt, en er is een influx van Oost-Europese vrouwen op de Wallen.

2007: De gemeente Amsterdam en stadsdeel Centrum presenteren het rapport: 'Grenzen aan de Wallen', dat prostitutie karakteriseert als activiteit die verdere illegaliteit in de hand speelt.

2013: Door het sterk toenemende toerisme is orde op de Wallen steeds moeilijker te handhaven. Vakbond De Rode Draad is sinds het jaar ervoor failliet.

2019: Door de steeds moeilijker handhaafbare orde schaft de gemeente met ingang van 2020 rondleidingen over het Wallengebied af. De samenstelling van de grofweg duizend mensen die werkzaam zijn in de prostitutie is 90% vrouw, 5% man en 5% transgender.

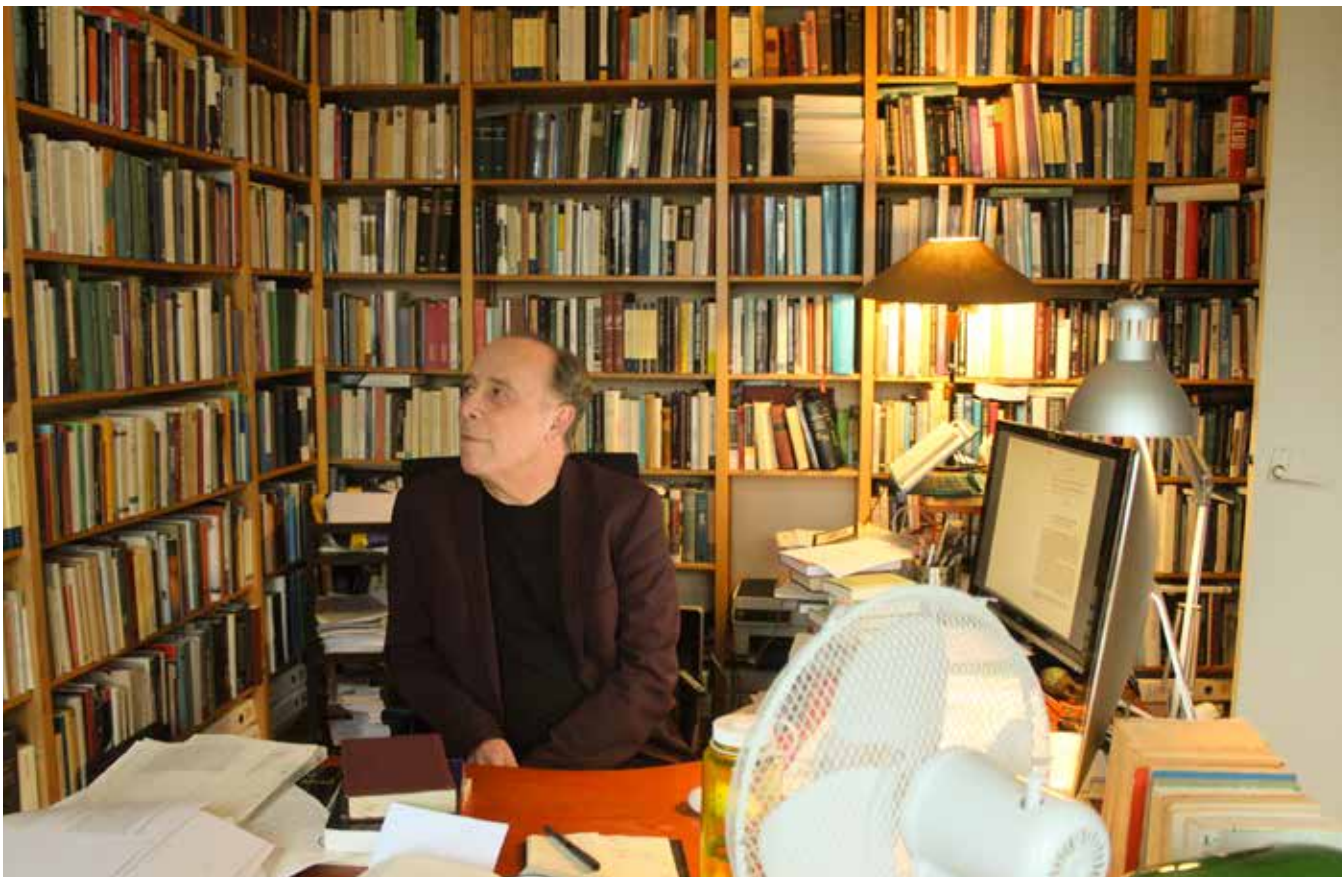
De stand van zeden

De geschiedenis van de Amsterdamse prostitutie is er een van lichamen, van het heen en weer tussen de regels en de rosse buurt. Het wordt gekenmerkt door de complexe verhouding tussen het enerzijds erkennen van de prostitutie als een 'noodzakelijk kwaad', een vak als ieder ander, of een hoeksteen van de Amsterdamse cultuur, en anderzijds de angst voor het écht inlaten met de prostitutie. Alsof het 'onreine' van de Wallen de hele stad zal besmetten wanneer ze zich er echt in zou mengen. In onze tijd klagen stadsbesturen en banken over criminaliteit, maar willen ze bordelen geen schoon geld uitlenen zoals ze bij andere bedrijven wel doen, dus komt het geld ergens anders vandaan. Nog altijd is er sprake van dwang en mensenhandel op de Wallen. Dit uitbannen gaat echter niet van een afstand. De politie doet onderzoek over de Wallen, maar spreekt daarbij niet met de sekswerkers zelf. Het aantal Nederlandse hoerenlopers, de 'vaste klanten', neemt al jaren af. Het massatoerisme, en daarmee het sekstoerisme, neemt daarentegen al jaren toe, ter bemoeilijking van de handhaving. De aard van het vak verandert en de vakmensen worden steeds vaker gerouleerd. Het voorstel om bij de RAI een erotisch centrum op te bouwen is deels omwille van verbeterd toezicht, wat de veiligheid van de sekswerkers ten goede moet komen. Maar het is ook

symptoombestrijding. Als banken geen hypotheeken of leningen af willen sluiten met de seksbranche, en sekswerkers ook geen zakelijke rekeningen laten openen, verplaatsen we het probleem zonder acht te slaan op de onderliggende oorzaken. Het is een vicieuze cirkel. Het grote geld houdt zich af omwille van bedenkingen over mensenrechten, witwassen, en drugscriminaliteit, maar speelt die problemen daarmee onbedoeld in de hand. De oudste vorm van prostitutie die we kennen was in Mesopotamië, 2400 jaar voor Christus. Daar vinden we religieuze prostitutie in naam van de godin Ishtar. Prostitutie is er door de tijd heen in vele vormen geweest, zowel in vraag als aanbod. De versleten vloeren van de Wallen zijn daar ook getuige van. Wat ons resteert, is zorgen dat het in goede banen loopt. Misschien wordt het tijd voor een breuk met de smetvrees voor de Wallen.

In 2025 staat een man op het Oudekerksplein. Het is gestopt met regenen, koud is het wel nog steeds. In het beslagen raam van de deur die achter hem wordt gesloten ziet hij nog net een bekende hand het gordijn sluiten. Hij blijft even staan, badend in het vertrouwde rode licht, tot de lampen uitgaan. Binnen legt een vrouw haar geld bij de rest, en kleedt zich om. Ze wacht op de schoonmaakster, en gaat dan naar huis. Bij het weggaan steekt haar hak tussen het plaveisel, en bij het lostrekken breekt een hoekje baksteen af. Ze zoekt er even naar, maar kan het in het donker niet vinden. De kou hangt tastbaar boven de pas natgeregende klinke. Terwijl het ochtendlicht de klokkentoren van de Oude Kerk al raakt, loopt ze langs de nog donkere, stille gracht naar huis. ▲

Tekst Pleun Kraneveld Beeld Ecva Kriek

Hoogleraar Wouter Hanegraaff over het dualisme en onze onontkoombare lichamelijkheid

Als je het Wouter Hanegraaff vraagt, hebben esoterische stromingen als de hermetica, astrologie, paganisme of theosofie één ding gemeen: door de eeuwen heen zijn ze door diverse vormen van Westers-dualistisch denken in een verdachte hoek geplaatst. Hanegraaff, hoogleraar Geschiedenis van de Hermetische Filosofie en verwante Stromingen aan de Universiteit van Amsterdam, trekt een lange historische lijn vanaf de oude Grieken tot de twintigste eeuw, waarin er altijd vanuit een geest-lichaam hiërarchie werd geredeneerd. Zonde, volgens Hanegraaff, want er zijn zoveel andere manieren waarop we onze relatie met het lichaam zouden kunnen begrijpen.

Op de ochtend van 6 januari, de eerste maandag na de kerstvakantie, wordt Wouter Hanegraaff door belletjes en e-mails overspoeld. Wanneer ik bij hem aanklop, lijkt hij onze afspraak een ogenblik vergeten te zijn. Toch heeft hij, nadat ik hem aan het onderwerp heb herinnerd, gelijk een aantal punten te bespreken. Hij laat zijn taken even liggen, en gaat met mij in gesprek over de grot van Plato, het dualisme van Descartes en onze onontkoombare lichamelijkheid. Wanneer ik hem vraag over zijn kritiek op het dualisme, neemt hij echter een terughoudende houding aan.

‘Ik ben geen filosoof, ik ben een historicus. Ik ben niet zozeer bezig met wat waar en onwaar is. Ik heb geen expliciete kritiek op het dualisme, maar wel een aantal stevige kanttekeningen.’

Toch wil hij, wanneer ik eenmaal heb plaatsgenomen, zijn kanttekeningen graag met mij delen.

‘Bij dualisme denk ik direct aan zowel Descartes als Plato. De kern van Descartes’ dualisme is dat er enerzijds iets in ons is wat denkt maar geen ruimte inneemt en aan de

andere kant iets lichamelijks dat materiële ruimte inneemt maar niet denkt. Dit is het idee van het dualisme van Descartes. Dat er twee gescheiden substanties zijn, die volledig los van elkaar bestaan. Ik vind het een hele vreemde theorie, want hoe kunnen die twee dan ooit contact maken met elkaar?’

**Het lichaam
wordt nog
steeds gezien
als gevangenis
van de ziel**

‘Ik bied in mijn hoorcolleges een sceptische kijk op Descartes. Ik zag zelfs een keer een student rondlopen met een T-shirt met de boodschap “Zeg nee tegen René”,

vanwege zijn dualistische denkwijze. Dat vond ik wel grappig.’

Hanegraaff blijft trouw aan zijn historische aard, en brengt ons terug bij de theorie van Plato, misschien wel de grondlegger van het dualisme.

‘Alle moderne denkers, zoals Kant en Descartes, staan uiteindelijk op de schouders van Plato. In mijn colleges trek ik een lange historische lijn van Plato’s dualisme naar de tweede helft van de twintigste eeuw, waarin het hiërarchische model, waarbij het geestelijke boven het materiële wordt geplaatst, altijd dominant is gebleven.’

Wanneer ik hem vraag naar dit hiërarchische model, verwijst Hanegraaff naar een aantal stokoude werken die ik voor mijn opleiding filosofie weleens heb moeten lezen.

‘Het verhaal van de grot van Plato is eeuwenlang op een dualistische wijze opgevat. Wij worden vergeleken met mensen die in een grot zitten, met de rug naar de uitgang en een helder vuur dat daar brandt, en die op de muur vóór hen alleen misleidende schaduwen zien van wat werkelijk bestaat. Pas door een bevrijding uit de grot kunnen

we de weg vinden naar de echte buitenwereld. Uiteindelijk bereiken we dan de zon, de ultieme werkelijkheid. De grot zelf wordt vaak geïnterpreteerd als metafoor voor de materiële wereld, en de zon als een metafoor voor “het Goede”, de diepste metafysische werkelijkheid die volgens Plato ons begrip te boven gaat. De implicatie hier is dat mensen, om het goede te bereiken uit de lichamelijke wereld, moeten streven naar de immateriële, spirituele wereld. Deze opvatting leidt gemakkelijk tot een dualistische interpretatie: onze ziel zou gevangen zitten in ons fysieke lichaam, wat ons scheidt van de ware werkelijkheid.’

Voorbeelden heeft Wouter Hanegraaff in overvloed.

‘In de *Phaedrus* beschrijft Plato de ziel als een paardenwagen die wordt bestuurd door de wagenmenner. De wagenmenner staat symbool voor onze rationaliteit. De wagen wordt door de paarden, de passies, in beweging gebracht. Het ene paard wil de ziel omhoog leiden naar het absolute Goede. Het andere paard richt zich daarentegen op de lagere, materiële werkelijkheid, en raakt geobsedeerd door lichamelijke begeerten. De Rede, ofwel de wagenmenner, moet het linker paard in bedwang houden. Enkel door de lichamelijke afleidingen te overstijgen vindt men de weg naar het hogere, het goede en het schone.’

Hoewel Hanegraaff eerder een bescheiden houding aannam, durft hij als historicus wel een paar grote uitspraken te doen.

‘Om een christelijke theologie te ontwikkelen, had men filosofie nodig. Daarvoor werd onder anderen door Augustinus veel aan Plato ontleend. Het Platonische dualisme is totaal fundamenteel geworden voor de leer van het christendom. Wat Augustinus hier echter aan toevoegde, was het idee van zondigheid. Volgens deze opvatting moeten we ons allen verheffen boven onze lichamelijke verlangens. Wie daar niet in slaagde werd als zondig beschouwd in de ogen van God. In deze visie was het immateriële niet alleen hoger en beter dan het lichamelijke, maar ook moreel superieur. Diegenen die zich door hun lichamelijke verlangens lieten leiden werden als slecht en zondig gezien.’

Het lichaam stond dus niet alleen voor het onverstandige, maar verkreeg later ook de connotatie van zondigheid. Het lichamelijke werd niet enkel gezien als inferieur, maar ook als inherent zondig, iets waaraan we behoren te ontsnappen. Hanegraaff maakt weer een sprong in de tijd.

‘De verlichting was een direct product van deze vormen van dualisme. Zonder Plato en de verwerking van zijn theorieën in het Christendom had Kant zijn theorieën niet kunnen ontwikkelen. De kritische hoofdworpen van Kant gaan over het schone, het ware en het goede. Ook deze theorieën zijn uiteindelijk “voetnoten bij Plato”.’

Veel van de moderne computertechnologie geeft aanleiding tot irreële dromen over het ontsnappen aan het lichaam, en zodoende aan de dood

In de colleges van Hanegraaff bleef deze vorm van dualistisch-hiërarchisch denken tot grofweg de tweede helft van de twintigste eeuw dominant. Na de Tweede Wereldoorlog maakte het echter plaats voor een zogeheten ‘netwerksamenleving’, waarin niet een verticale hiërarchische dualiteit, maar complexe horizontale netwerkstructuren centraal staan. Toch ontkent hij niet dat er ook in de eenentwintigste eeuw nog steeds sprake is van dualistisch denken. Hij erkent dat het dualisme zich op nieuwe – extremere – manieren heeft voortgezet.

‘Wat ik nu meen te zien is een sterk verlangen naar onlichamelijkheid, een soort afkeer jegens het lichaam. Denk bijvoorbeeld aan het idee dat we onze geest zouden kunnen uploaden naar een computer, en daarmee onsterfelijk kunnen worden. De gedachte is dan dat we ons zouden kunnen bevrijden van het sterfelijke lichaam en dan daardoor niet meer afhankelijk zouden zijn van ons fysieke zelf. Dat is nog steeds een duidelijke samenwerking van het cartesiaans dualisme in de moderne technologische samenleving. Het lichaam wordt nog steeds gezien als gevangenis van de ziel, en door technologie hopen mensen zich van hun eigen lichamelijke te kunnen bevrijden. Ik denk dat veel van deze moderne computertechnologie aanleiding geeft tot irreële dromen over ontsnappen aan het lichaam, en zodoende aan de dood.’

Hanegraaff heeft weinig vertrouwen in deze droombeelden. Hij verwijst naar de Franse schrijver Michel Houellebecq.

‘Houellebecq beschrijft in een van zijn romans een wereld waarin mensen de sterfelijkheid hebben overwonnen door zichzelf te klonen voor de eeuwigheid. De hoofdpersoon gelooft dat hij het ultieme stadium van de menselijke evolutie heeft bereikt. Mensen hebben hun lichaam zo hervormd dat ze enkel nog prettige gevoelens kunnen genereren. Pijn, verdriet en lijden zijn uitgeroeid. Maar naarmate je de roman verder leest, wordt steeds duidelijker dat dit ideaal eigenlijk een nachtmerrie is. Gezamenlijk met de sterfelijkheid en het lijden is elke vorm van betekenis verloren gegaan. Onze lichamelijke is een essentieel aspect van menselijkheid; zonder ons lichaam heeft ons leven geen betekenis meer.’

Hoewel hij meent geen expliciete kritiek te hebben op het dualisme, uit hij zich er toch pessimistisch over.

‘Momenteel heeft dualistisch denken in onze huidige maatschappij gevaarlijke implicaties. We zien het onder andere terugkomen in de huidige debatten, bijvoorbeeld rondom genderverhoudingen en klimaatproblematiek.’

Toch pauzeert Wouter Hanegraaff even en reflecteert hij op zijn felle reactie. Na een korte stilte antwoordt hij in zorgvuldig geformuleerde zinnen.

‘Dualiteit is een gegeven van de mens. We kunnen niet anders dan in termen van dualisme denken. Er is bijvoorbeeld een onderscheid tussen “hier en daar”, “toen en nu” en tussen onze lichamelijke en een eventueel spiritueel principe. Natuurlijk is er wel sprake van dualiteit, maar het gaat er om de twee niet tegen elkaar uit te spelen,

maar dichtert bij elkaar te brengen. Het gevaar van dualisme ligt in het tegenover elkaar plaatsen van lichaam en geest als twee onverenigbare substanties, en daarmee het creëren van een zwart-wit wereldbeeld, waarin het lichaam wordt beschouwd als inferieur aan de superieure, immateriële wereld.’

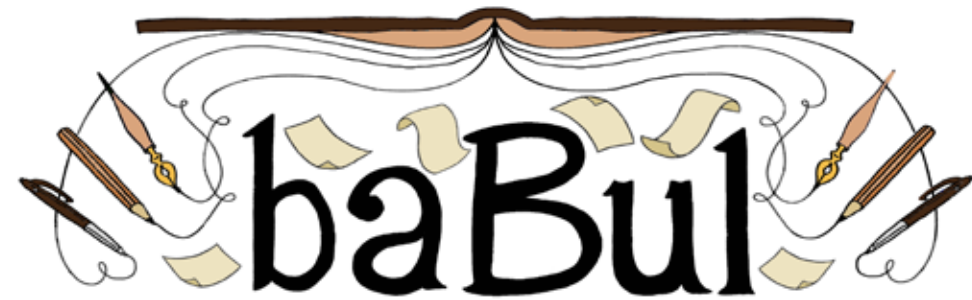
Plato zou het met hem eens zijn. Althans, dat meent Wouter Hanegraaff vanuit het *Symposium* van Plato te kunnen stellen.

‘In dit werk beschrijft Plato het lichaam eerder als een medium waardoor de ziel het Goede in de wereld kan brengen. De priesteres Diotima, die hier optreedt als de lerares van Socrates, vertelt hem dat liefde – eros, de kern van het Goede – niet alleen het verlangen naar een buitenwereldse schoonheid is, maar het er juist om gaat dat we schoonheid in de materiële wereld brengen. Het doel is dus niet om te ontsnappen aan onze lichamelijke, maar om het spirituele en het lichamelijke in een bezielde eenheid te verenigen. Moraliteit is hier het belichamen van het schone en het goede in de materiële wereld.’

Het doel is dus niet om te ontsnappen aan onze lichamelijke, maar om het spirituele en het lichamelijke in een bezielde eenheid te verenigen

Dat de geschiedenis ook een andere wending had kunnen nemen, is voor Hanegraaff duidelijk.

‘Als maar een paar heel kleine dingen anders waren gelopen en Plato nooit was geboren, dan had de hele geschiedenis van de laatste twee-en-een-half duizend jaar zich anders voltrokken. Dan zag de wereld er compleet anders uit, zouden wij dit gesprek niet hebben gehad, en zou ik mijn studenten nu geen les geven over deze onderwerpen.’ ▲

In de maandelijkse ‘Babul’ gaan we met een oud-student Geesteswetenschappen in gesprek over diens scriptieonderwerp. Wat heeft de voormalige scriptieschrijver gemotiveerd, en wat zijn diens grootste realisaties en uitdagingen geweest? Voor deze editie gingen we in gesprek met Roebi Heinst over haar masterscriptie *A Case Study of Orphan Black’s Japanese Remake: Identifying Cultural Adaptation Shifts in the Characters of Seven Genes* voor de master Translation Studies aan de Universiteit van Leiden, waarvoor zij cum laude is geslaagd.

Roebi’s fascinatie voor de Japanse taal en cultuur begon al op de middelbare school. ‘Ik ontdekte een Japanse animatieserie op YouTube en raakte helemaal in de ban van de taal en cultuur. Dat heeft me uiteindelijk geïnspireerd om Japanstudies te gaan doen aan de Universiteit van Leiden.’ In deze bachelor- en masteropleiding combineerde ze taalonderwijs met geschiedenis en cultuurvakken, inclusief een jaar uitwisseling in Japan. Haar keuze om daarna een master Translation Studies te volgen, kwam voort uit haar interesse in taal als brug tussen culturen.

Roebi had eerder de originele versie van *Orphan Black* – een internationaal bekroonde sciencefictionserie over klonen en identiteitskwesies – gezien en vond de serie heel tof. Toen ze erachter kwam dat er een Japanse remake was gemaakt van deze serie moest ze die natuurlijk zien. Wat haar direct opviel, was hoe expliciete thema’s zoals naaktheid, geweld, drugs en *queerness* in de Japanse versie sterk afgezwakt of volledig weggelaten werden. Dit wilde ze in haar scriptie verder onderzoeken. ‘Ik was nieuwsgierig naar hoe ze deze thema’s konden vertalen naar een Japanse context, waar ze vaak worden gecensureerd. Het resultaat was opmerkelijk. Het viel me op dat de ster-

ke eigenschappen van hele toffe karakters in de remake enorm waren verwaterd, vooral de *queer* karakters.’ Haar onderzoek richtte zich specifiek op culturele aanpassingen, zoals te zien in de personages. ‘Cosima bijvoorbeeld. Zij is in het origineel een *badass* en openlijk *queer* karakter met dreads. Van haar hebben ze in de Japanse remake echt een grijze laboratoriummuis gemaakt. Heel erg *soft spoken*, met een lijzig accent. Daar belichaamt zij echt de typische nerd. En van de broer van de hoofdpersoon – die in de originele versie gewoon echt *openly gay* is en zich nergens iets van aantrekt – hebben ze het ‘onschuldige kleine broertje’ gemaakt.’ Daarnaast werden verhaallijnen herschreven: ‘Drugssmokkel veranderde in het verkopen van neppe merktassen, en een criminele hoofdpersoon kreeg een *redeeming backstory* om sympathieker over te komen.’

De grootste uitdaging tijdens het schrijfproces was voor Roebi het academisch schrijven. ‘Ik vond het lastig om mijn bevindingen te koppelen aan bestaande literatuur en dit te presenteren als relevant onderzoek. Het veld van *remake studies* is klein, waardoor ik mijn onderzoek grotendeels zelf moest onderbouwen.’ Juist omdat het veld van remake studies klein is, vond Roebi het belangrijk om hierop te

focussen. ‘Binnen remake studies gaat de meeste aandacht naar boeken, terwijl culturele adaptaties op andere platforms, zoals televisieseries, vaak worden genegeerd. Dat is zonde, want er zijn zoveel verschillende vormen van culturele adaptatie die de moeite waard zijn om te onderzoeken,’ legt ze uit. Haar scriptie draagt bij aan het vergroten van de aandacht voor dit relatief onbekende onderzoeksgebied. ‘Adaptaties zoals deze verdienen meer academische aandacht. Ze bieden een unieke kijk op hoe culturen elkaar beïnvloeden en hoe creatieve werken afhankelijk van hun context veranderen.’ Hoewel Roebi niet van plan is om verder te gaan in de academische wereld, blijft het thema van culturele verschillen een rode draad in haar werk. ‘Mijn focus ligt nu op literair vertalen van Japans naar Nederlands, waar die culturele nuances waar ik zo op heb gefocust bij mijn scriptie een cruciale rol spelen.’

Roebi’s tip voor studenten die nog moeten beginnen? ‘Kies een onderwerp waar je echt gepassioneerd over bent. Ik heb urenlang de originele serie en de remake naast elkaar gekeken. *Back to back*. Dat moet je leuk vinden, anders wordt het een marteling!’ Met haar scriptie zet Roebi een waardevolle stap in een niche die nog volop in ontwikkeling is. ▲

De warmte stijgt op in Kinosaki onsen

Afgelopen vakantie heb ik capibara's – ook wel kokosnoothonden – geaaid, vele tempels bezocht en heel lang moeten wachten tot mijn jetlag voorbij was. Eindelijk kon ik mijn zus en haar partner bezoeken in Japan. Naast de vegan noodle-restaurants en vele *Don Quijote*-winkels, heb ik ook de traditionele cultuur kunnen proeven toen ik op Japanse houten klompen langs de verschillende *onsens* in Kinosaki ging.

Op het hoofdstation in Kyoto sprint ik naar het toilet. Het is niet te geloven: de wc heeft een verwarmde bril. Bovendien heb ik hier alle ruimte van de wereld en bespeur ik nergens viezigheid. En ik hoef er niet eens voor te betalen! In Japan lijkt alles erop ingericht te zijn om iedereen zoveel mogelijk comfort te bieden. Niet alleen omdat alles eindelijk op mijn lengte is afgesteld en de treinen zonder problemen op tijd vertrekken, maar ook door de fantastische service. Zo worden de treinstoelen gedraaid naar de rijrichting, wordt er gelijk een glas water of koude thee naar je tafel gebracht in een café, en staat mijn McDonald's-bestelling al binnen vijf minuten op tafel. Overal is aan gedacht en er is oog voor detail.

Aangezien Japan op een kruispunt van breuklijnen in de aardkorst ligt, vinden er vaak aardbevingen plaats. Voor zover ik weet heb ik er geen meegemaakt, maar zeker weten doe je het nooit, omdat sommige niet voelbaar zijn. Aardbevingen zijn natuurlijk niet leuk, maar er is één voordeel: de verhoogde vulkanische activiteit creëert vele warmwaterbronnen door heel Japan. Van deze bronnen worden *onsens* gemaakt. Een onsen is een badgelegenheid waar mensen tot rust kunnen komen en hun lichaam kunnen voeden met mineralen die in verschillende baden zijn opgelost. Een onsen dient niet alleen voor ontspanning, maar belooft ook diverse vormen van geluk. Zo zijn mijn zus en ik onder andere naar de onsen geweest voor een gelukkig huwelijk en een lang leven.

Mijn megalofobie wordt aangewakkerd wanneer ik het ongelofelijk grote hotel zie waarin we verblijven. Ik kies een mooie *yukata* (een Japans kledingstuk dat lijkt op een kimono) uit de kast en plof een paar verdiepingen hoger op mijn bed neer. Deze kamer heeft een toilet met speciale slippers en kijkt mooi uit over het natuurgebied. Het enige wat ontbreekt is een douche. Om mezelf schoon te maken ga ik naar de onsen van het hotel. Spanning giert door mijn lijf terwijl ik me in de omkleedruimte bevind, maar zo-

dra ik mijn yukata uit heb gedaan en net als iedereen naakt in de ruimte sta, voel ik me helemaal ontspannen. In de badruimte staan witte krukjes in de douches. Ze kijken mij aan en ik verafschuw het idee dat ik er een moet kiezen om op te zitten. Hoeveel naakte billen hebben hier wel niet op gezeten? Maar hygiëne staat voorop in de onsen: je reinigt jezelf voordat je het bad ingaat en je haar mag niet in contact komen met het hete bronwater.

Na wat shampoo door mijn haar te hebben gespoeld, stap ik met mijn zus in het bad en blijkt het met de hitte wel mee te vallen. Een golf van rust komt over me heen en ik sluit mijn ogen. De kou van buiten contrasteert heerlijk met de 42 graden waar mijn voeten in staan. Voor ik het weet zit ik tot mijn nek in het water.

De volgende ochtend is ons humeur wat minder. We zijn erachter gekomen dat slechts vier van de zeven onsens die we vandaag wilden bezoeken open zijn. Jammer, maar ik denk dat het sowieso niet de bedoeling is dat we in één dag zeven onsens bezoeken. Bovendien hebben we weinig te klagen, aangezien het uitzonderlijk is dat mijn zus met haar tattoo überhaupt de onsens in Kinosaki mag bezoeken: in Japan worden tattoos geassocieerd met gangsters en criminelen, waardoor mensen met een tattoo vaak niet zijn toegestaan in onsens.

Toen de Kinosaki onsen werd opgericht, was de regel dat je eerst de berg naar de Osenjitempel moest beklimmen voordat je in een van de warmwaterbronnen mocht. Wij willen deze traditie eren en beginnen de berg te beklimmen. Halverwege besluiten we via de kabelbaan verder te gaan, aangezien er gewaarschuwd wordt voor beren op de route. Op de top worden we beloond met een fantastisch uitzicht, dat welgeteld één ster in de Michelin Green Guide is toegekend. Wat opvalt is dat er in Japan ongelofelijk veel manieren zijn om geluk te bemachtigen. Zo kan je in vele tempels en heiligdommen uiteenlopende *omamori* (geluksbrengers) ko-

pen die bijvoorbeeld voorspoed in de liefde brengen of veiligheid in het verkeer. Ook op deze top ontkomen we niet aan het kopen van geluk. Voor we het weten hebben we een paar schaalpjes in ons bezit, die we op een speciaal doel moeten mikken. Als je het doel raakt – en dat lukt niemand – komt je wens uit.

Terug in het hotel geven mijn zus en haar partner me een gouden notitieboekje en een rood potlood. 'Daar kan je haiku's in schrijven!' En waar kan je beter haiku's schrijven dan tussen de bomen en bergen in Japan?

Op houten klompen strompelen we tien minuten naar de Jizo-Yu onsen, waar we afscheid van de partner en zijn broertje nemen. Er bestaan nog *konyoku* onsens waar mannen en vrouwen samen baden, maar tegenwoordig worden in de meeste badhuizen de mannen en vrouwen van elkaar gescheiden. In dit geval wisselen de badruimtes om de zoveel tijd, zodat beide geslachten de hele onsen kunnen meemaken. Jizo-Yu oogt retro door de blauwe tegels en in sommige hoeken van het bad borrelen bubbels op. Om te voorkomen dat we na het eerste badhuis al duf en moe zijn, besluiten we om na twintig minuten weg te gaan. De illustraties op de schuifdeur vertellen ons dat we niet kletsnat de omkleedruimte in mogen gaan. Onhandig drogen we ons af met een uitgewrongen washandje.

Na een paar minuten komen we aan bij de volgende onsen, die binnen enkel met witte tegels bekleed is en er zo niet bijzonder uitziet. Nadat we opgewarmd zijn, haasten we ons daarom naar het buitenbad. Ondanks het gebrek aan ruimte weten we een goede plek te bemachtigen. Een onsen is traditioneel buitenshuis, maar tegenwoordig zijn er vele overdekte onsens te vinden. Ik merk dat ik moeite begin te krijgen met de hitte, dus ik focus op de kou. Verder geniet ik van de tuin, die mooi is ingericht met middelgrote stenen en donkergroene planten. We praten zacht met elkaar om de anderen niet te verstoren. Ik vraag me af hoe het zou zijn om hier zonder mijn familie of vrienden te zitten. Er zijn genoeg mensen om mij heen die dat doen. Toch ben ik blij dat ik een klein praatje kan maken met mijn zus. Na een halfuur rusten we in onze yukata uit op een bankje en kopen we cola uit de automaat, omdat hydratatie heel belangrijk is met zulke temperaturen. Ondanks de cola merk ik dat ik me slap en wazig voel. Gelukkig hebben we nog maar twee bezoeken te gaan.

Voor het eerst maak ik een onsen mee die alleen een buitenbad heeft. Deze is heel populair, maar omdat dit bad enorm is valt het mee met de drukte. Water stroomt uit een waterval en sfeerlampen

branden in de schemering, terwijl verschillende lichamen – jong, oud, dik, dun – rustig door het water bewegen. Het valt me op dat de vrouwen hier hun washandje voor hun borsten houden wanneer ze opstaan en buiten het bad lopen. Grappig, omdat dit heel nutteloos lijkt: je ziet elkaar toch wel naakt als je in het water zit. Een aantal vrouwen heeft hun tattoos met pleisters bedekt. Wel-

licht zijn ze zich niet bewust van de uitzondering in Kinosaki, of voelen ze zich ongemakkelijk tussen alle mensen zonder kunst op hun lichaam. Ineens komt er een idee voor een haiku in mij op. 'De warmte stijgt op. Zoveel naakte lichamen —'. Nee, dat klinkt fout en onbedoeld erotisch. Misschien kan ik beter met een koel hoofd schrijven.

De laatste onsen zou goed zijn voor de vruchtbaarheid en bevaling bij vrouwen. Het bad is klein en diep en het water is gloeiend heet. Mijn been lijkt te verschrompelen in dit water. Hoe kan dit gezond zijn als dit het tegenovergestelde van de Wim Hof-methode is? Ik weet niet hoe ik het voor elkaar gekregen heb, maar ineens zit ik tot mijn middel in het water. Deze onsen lijkt heel oud, omdat het overgrote deel van hout gemaakt is. We horen een galm van mannenstemmen uit de ruimte naast ons. Heel mijn lichaam is nu een en al omhand geworden, maar het doet er niet toe. Ik krijg er immers een veilige bevalling voor terug. ▲

spijkerstof

ze keek altijd een beetje door je heen,
 at lippenstift,
 smolt disco's om tot maskers.
 jurken droegen haar,
 ze vroegen zich af wanneer ze voor het laatst
 gelachen had.
 ze zei: 'ik dans mezelf minder bang'
 en ik dacht niet langer dat de muren konden
 praten
 maar ze konden ons wel verstaan.
 ze wisten
 wie we hadden kunnen zijn in een wereld
 zonder anderen.
 ik zie dat iemand in mijn lichaam
 huilt,
 haar huid
 huist
 in spijkerstof.
 ze klonk als water
 en opgevouwen was.
 misschien waren we altijd al gemaakt van suikerglas.
 lachten we
 het hardst om onze eigen grappen.
 gingen we stuk zonder echt
 te breken.
 vielen we in elkaars verdriet, stonden we
 stil.
 we wisten al.
 we wisten al
 dat we antwoorden gaven op vragen
 nooit gesteld.
 dat een hart nooit zacht zal klinken als het in
 stukjes.
 we wisten niet veel en toch
 wisten we alles al.

TUSSEN DE DODEN

Ik heb een dode aangeraakt. Sterker nog, ik heb in het lichaam gesneden. Ik heb de spieren blootgelegd, het hart losgemaakt en de longen in mijn handen vastgehouden. De chemische geur die in de ruimte hing, vergeet ik niet meer, net zomin als dat wat ik er beseftte.

Mijn medestudenten en ik betraden gespannen een ruimte waarin een aantal ijzeren tafels stond. Over de tafels lagen witte doeken. Onder elk doek tekende zich de vorm van een lichaam af. Omdat de coronaregels nog golden, droeg iedereen een mondkapje. De situatie kreeg er iets kils door: bij niemand om je heen viel er een gezichtsuitdrukking te onderscheiden. Wel klonken er af en toe gefluisterde gesprekken op.

We waren al in groepen van zes verdeeld en kregen een tafel, een lichaam, toegewezen. Een student-assistent zou ons begeleiden bij onze opdracht. Ietwat bedremmeld stonden we bij de tafel. De student-assistent zei dat ze nu het doek zou wegslaan. Het hoofd zou bedekt blijven omdat de hersenen al uit de schedel waren gelicht. (En misschien wilden ze het lichaam ook niet te menselijk maken.)

Het was een vrouwenlichaam. Oud, gerimpeld, mager. Ze lag niet helemaal recht, maar een beetje op haar zij. Haar huidskleur was die van een levende, hoewel misschien iets fletser. De student-assistent liep naar een andere groep en wij stonden daar in stilte te staren, met een snijsetje in onze in handschoenen gestoken handen.

De student-assistent kwam terug en vroeg of wij het lichaam inmiddels al durfden aan te raken. Ze legde zelf haar hand op de arm en trok die een stukje omhoog. De nagels waren oranje en brokkelig. We schuifelden wat heen en weer en zeiden nog steeds niets. Na een halve minuut van ongemakkelijk zwijgen stapte ik naar voren – het leek me onontkoombaar dat we het lichaam uiteindelijk zouden moeten aanraken, iemand moest het initiatief nemen.

Ik legde mijn hand op de borstkas en voelde de ribben. De huid was stug. Dat kwam volgens de student-assistent door de preserveermiddelen. Mijn groepsgenoten kwamen om me heen staan en ook zij legden hun handen op de huid, op de benen, de armen, de buik, het middenrif.

De ban was gebroken en we gingen aan de slag met de opdracht. Met een stift markeerden we de omtrek van de ribben-

kast. De hoornlaag van de huid liet onder de druk van de stift los. Volgens de student-assistent was ook dat normaal. Met een scalpel maakten we vervolgens over de lengte van het borstbeen een incisie. Ik dacht altijd dat de huid stevig vast zat, maar dat bleek helemaal niet zo te zijn. Het bindweefsel dat tussen de spieren en de huid zit is gemakkelijk los te trekken. Je kunt je hand vrij simpel onder de huid duwen. Toen die los was sneden we de borstspieren weg en daarna knipte de student-assistent de ribben door. Ik werd bijna onwel: de chemische geur, het lichaam voor me en het geluid dat ik het beste kan vergelijken met knappende dorre takken of krakende vingers, het werd me te veel. De student-assistent zei dat ik maar even moest gaan zitten.

De rest van de week ontleedden we het lichaam. Een hart is best groot en stevig, longen voelen sponsachtig aan, een baarmoeder van een vrouw na de overgang is eigenlijk best klein, de zaadleider is keihard, de nieren zijn niet zo groot als je denkt. Aan het einde van de week spoelde ik darmen uit in een grote metalen gootsteen.

Aan het einde van de week spoelde ik darmen uit in een grote metalen gootsteen

Soms werden we bij andere tafels geroepen als er een bijzonder anatomisch verschijnsel was aangetroffen. Vaak was dat pathologisch

van aard, zoals cysten in de nieren, zwarte longen van het roken, een tumor of een geknapte aorta. Een van de anatomiedocenten wees ons op de structuur van vet: kleine gele bolletjes hingen rijen dik aan het bindweefsel. Er liep continu water uit.

Af en toe waren er ook sporen van een ziekteproces te zien: bij het lichaam dat wij ontleedden was de maag bijvoorbeeld afwezig (ooit operatief verwijderd) en zat er ijzerdraad in de ribbenkast (waarschijnlijk aangebracht om het herstel van gebroken ribben te bespoedigen).

‘Ooit ben ik ook zo.’ En: ‘Nu ben ik gezond.’ Het waren twee gedachten die zo maar door mijn hoofd schoten toen ik op de tweede of derde ochtend de ruimte weer betrad en langs de tafels naar ‘ons’ lichaam liep. Ze lieten me de rest van de week niet meer los.

Het was meer dan een memento mori. Zeker, de dood, en daarmee de eindigheid van het bestaan, was alom aanwezig. Zoals hij op begraafplaatsen aanwezig is. Ik kende het gevoel. Nu zat er echter een extra laag bij: de broosheid van het lichaam, en daarmee de broosheid van het leven. Je overlijdt namelijk door iets. Dat kan een tumor zijn die vitale organen beschadigt, een hartaanval, een aortaruptuur, nieren die het opgegeven hebben, een hersenbloeding en ga zo maar door. Er is altijd een oorzaak.

Niet eerder had ik het verband tussen het lichaam en het leven zo sterk gezien. Tot ik dat ijzerdraad zag, dat gat in de aorta, die tumor, die cystes, die zwarte longen.

Daarom kwam ook de gedachte op dat ik, mijn lichaam, nu gezond was. Het was zaak dat zo lang mogelijk te blijven.

De meeste ziektes overkomen je. Het is gewoon domme pech (onder domme pech schaar ik ook omgevingsfactoren zoals een vervuilde fabriek of een hoge fijnstofconcentratie: vaak wordt de schadelijkheid pas vele jaren later duidelijk, als er niets meer

aan te doen valt). Maar voor veel ziektes geldt ook dat je de kans dat je ze krijgt kunt verkleinen. Je kunt gezond proberen te leven: sporten, goed eten, niet roken, enzovoorts.

In die tijd sportte ik niet meer. In mijn jeugd had ik dat veel gedaan, maar toen ik begon met studeren was ik overal mee gestopt. Na mijn week in de snijzaal besepte ik dat het tijd was om weer te beginnen.

Misschien zou iedereen eens een dag naar de snijzaal moeten. ▲

Tekst Phoebe Meekel Beeld Lesine Möricke

Het lichaam: kerker van de ziel?

Stoom verlaat de warme dumplingbal, wanneer mijn zus hier een hap uit neemt. Een welverdiende snack na – naar mijn ervaring – duizend traptreden richting de Osenji tempel overbrugd te hebben. We praten over de mooie uitzichten en kleine sneeuwhopen die we tijdens de tocht hebben gezien. Ineens begint mijn rechtervoet te trillen, waardoor ik geen aandacht meer heb voor ons gesprek. Mijn hele been beweegt mee en ik verlies de controle. Ik commandeer mijn voet en been streng om te stoppen, maar het heeft geen zin: ze willen niet naar mij luisteren.

Ik realiseerde me in die situatie dat ik ontzettend afhankelijk ben van mijn lichaam en er soms weinig controle over heb. Toen mijn linkervoet en been precies hetzelfde begonnen te doen raakte ik helemaal afgeleid en gestrest. ‘Hebben jullie dit ook?’ vroeg ik aan mijn reisgenoten die onderuitgezakt in hun stoel de garnalendumplings aten. Natuurlijk hadden ook zij enige mate van vreemde trillingen. Dit was niet gek of zorgwekkend, onze benen zijn namelijk totaal niet gewend aan duizenden – al voelde het als een miljoen – traptreden achter elkaar! Een beetje gezond verstand en deze ingeving was al snel gekomen. Helaas komt deze ingeving, wanneer het mijn lichaam betreft, bij mij vaak veel later dan gewenst. Een gewoonte die bij mij eens in de zoveel tijd voorkomt: panikeren over mijn lichaam.

Nu is een been dat ongewenst trilt niet een ramp. Tja, even afleidend, maar dat is het dan ook wel. Er komt meer bij kijken zodra pijn of ongemak voelbaar is. Mijn hele gemoedstoestand is dan verpest, ik kan me niet meer concentreren op mijn werk en ik pas mijn doen en laten aan. Er komt dan uit het niets een kwaaltje, dat zich voor een lange tijd aanhoudt. Zo had ik ‘s morgens regelmatig last van een blaasontsteking, als

ik de avond daarvoor veel bier gedronken had. Ineens werd ik onregelmatig ongesteld, terwijl dit altijd met regelmaat ging. En soms voelde ik me zonder duidelijke reden benauwd. Keer op keer ben ik naar de dokter gegaan, om keer op keer te horen dat alles één voor één onderzocht moet worden. Maar telkens komt er niets uit. Ik voel me opgelucht omdat er blijkbaar niks mis is met mijn lichaam, maar tegelijkertijd verward. Zit het allemaal tussen mijn oren? Ik heb het geluk dat ik niets ernstigs heb en er weinig reden is om te klagen – moge dat duidelijk zijn. Toch blijft er een vraagteken in mijn hoofd hangen wanneer de dokter geen duidelijkheid geeft. Ik raak geïrriteerd omdat ik er niks aan kan doen. Het maakt namelijk niet uit hoe goed ik mij concentreer: het lichaam doet uiteindelijk waar het zelf zin in heeft.

Als dit al veel te aanstellerig klinkt, ben ik bang dat je Plato al helemaal niet trekt. Volgens Plato is het lichaam namelijk de kerker van de ziel. De verlangens en begeerten van het lichaam als honger, dorst en seks leiden de ziel weg van de zoektocht naar het eeuwige goede. Filosofen moeten streven naar het losmaken van de ziel van het lichaam en zich richten op de wereld van de ideeën – de ware, onveranderlijke

realiteit. Ik weet in ieder geval met wie ik niet een trip naar de Osenji tempel zou willen maken. Hoewel ik het er niet mee eens ben dat we door ons lichaam gehinderd worden in onze zoektocht naar het goede, vind ik dat het soms kan voelen alsof je ziel gevangen zit in het lichaam. Je kunt namelijk van alles willen – vliegen, anderhalf uur je adem inhouden of geen buikpijn meer hebben – maar bent aan de grenzen van je lichaam gebonden. En wanneer ik uitziek of moe ben, word ik geconfronteerd met deze afhankelijkheid van het lichaam.

Toch mag ik wel iets lovender praten over het lichaam. Het is niet een obstakel, maar brengt ons juist onzettend veel! Ik hoor, proef, voel, zie en ruik er van alles mee en kan op deze manier met de wereld om mij heen in contact staan. Bovendien mogen we van geluk spreken dat we in de meest recente tijd ooit in een ontwikkeld land leven op medisch gebied. Veel lichamelijke kwalen kunnen worden verholpen door een medicijn bij de apotheek of een slimme dokter. Dat was in de middeleeuwen wel anders. In plaats van een antibioticakuur bij syfilis kreeg je een goede dosis kwik, met als bijwerking een bloedende mond en uitvallende tanden. Heel erg onhandig als je wil genieten van die garnalendumpling. ▲

JE DWAALT

Al die dagen in een mensenleven: van de meeste herinner je je niets, van sommige hooguit een deel. Je leest stapels boeken en jaren later lukt het je om een titel te koppelen aan een auteur, niet veel meer. Misschien een zinsnede. Met vrienden drink je bier in een café en roddel je over kennissen. Op de fiets naar huis regent het en komt het besef in je op dat die kennissen in een andere kroeg hetzelfde gesprek hebben gevoerd, maar dan over jou. Elk jaar schrik je op je verjaardag en denk je aan de tekst van die zoetsappige singer-songwriter die je vroeger goed vond maar inmiddels niet meer: 'So scared of getting older. I'm only good at being young. So I play the numbers game to find a way to say that life has just begun.'

Dat getallenspel speel je behendig. Je weet dat je al een paar decennia op deze aarde rondloopt, maar dat je pas een handvol jaren volwassen bent. Je telt alleen de jaren sinds je achttiende, om je leeftijd omlaag te schroeven, om de nutteloosheid die je leven kenmerkt te vergoelijken. In de boekhandel zie je dat het bestverkochte boek geschreven is door een schrijver van wie jij dikwijls beweert dat ze niet schrijven kan. Daar voeg je aan toe dat je zelf veel beter kunt schrijven. Zij schrijft boeken en verkoopt er honderdduizenden van, jij krabbelt soms een kattebelletje.

Af en toe publiceert een krant zo'n brief, waarin je zelden een originele mening verkondigt: je stuurt die woordenstroompjes naar de krant om te oefenen met formuleringen en snel te weten of wat je schrijft gewaardeerd wordt. Als het goed is, staat het dezelfde week nog in de krant. Als het slecht is, heb je weer uren van je leven over de reling gegoooid.

Je ergert je aan een hoop, bijvoorbeeld aan de nederlagen van je favoriete voetbalclub. Vrienden lachen je uit en denken dat het een trivialiteit is. Je kent ze al jaren, en nog hebben ze geen flauw benul dat dat spel met die bal en die heen en weer rennende slungels zo belangrijk voor je is. Je wil het aan ze uitleggen, maar dat heb je al vaak genoeg gedaan. Je liefde voor die voetbalclub nog een keer uitleggen en dan weer onbegrip: dat zou nog meer ergernis opleveren.

Als je in een sombere bui bent, af en toe, heus niet altijd, verkondig je grote stellingen die je daarna nauwelijks kan onderbouwen. We gaan er allemaal aan, placht je te zeggen, of: we gaan kapot. Je

denkt dat ook echt. Je bent bang voor oorlog en een maatschappij die ontwricht wordt, bang dat de emancipatie van vrouwen en queers langzaam wordt teruggedraaid. 'Dat kan toch niet? Dat mag toch niet?' vragen je vrienden. Nee, de wetten zullen niet veranderen. Het is de wereld die verandert.

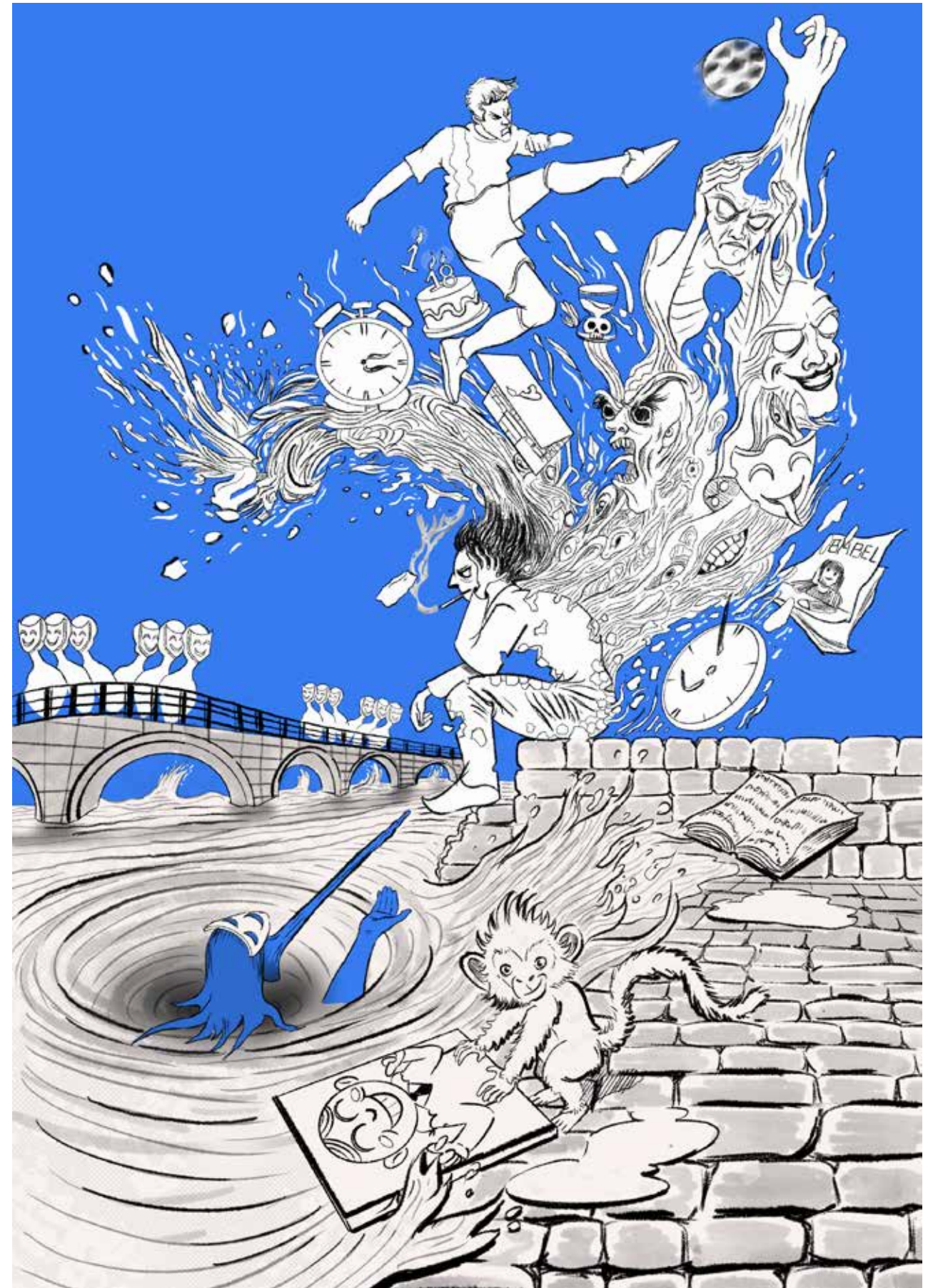
Je loopt hard, een paar keer per week, om je te ontdoen van je treurnis, angsten en frustraties. Ook om je lichaamsgewicht op peil te houden, dat net als de jaren alleen maar toeneemt. Met beblaaarde voeten, ontzettende kniepijn en meurend naar zweet kom je thuis. Hardlopen maakt je niet blij, maar je weet dat je de avond en dag erna doorgaans minder somber bent.

In een café spreek je af met een vriendin. Ze complimenteert je met een interview dat laatst in een studentenblad verscheen. 'Mooi stuk', zegt ze. 'Leuk', antwoord je ietwat verbaasd, 'je hebt het dus gelezen?'. 'Ja', giechelt ze, en haar neus wordt langer. Daarna zegt ze dat ze alleen het begin heeft gelezen. Om de rest te lezen of om leugenachtige complimenten achterwege te laten was blijkbaar voor haar een te grote moeite. Je zegt dat het niet erg is, wat nonsens is. Als iets niet erg is, hoeft je niet te zeggen dat het niet erg is.

Na het douchen kijk je in de spiegel. Al zeker zeven jaar heb je borsthaar en nog steeds ben je er niet aan gewend, schrik je ervan. De groei op je borst is gestokt, op je rug neemt het alleen maar toe. Je vindt jezelf zonder kleren een harige aap. Je weet dat er lasers bestaan om je buik te ontharen, maar geen haar lijkt je ook een lelijke aanblik. Het is ook nooit goed.

Je leest het nieuws en overal is er chaos, oproer, geweld, oorlog. Je doet je best om niet te denken aan de talloze plekken op de wereld waar ook chaos, oproer, geweld, oorlog is die niet de nieuwspagina's halen. Soms overweeg je het nieuws de rug toe te keren en te zeggen: 'ik doe niet meer mee'. Je overweegt het, maar je doet het niet. Je vreest dat je ogen sluiten voor het leed van een ander gelijksstaat aan een verheving van datzelfde leed.

Je loopt een rondje over de gracht en zoekt de gemiddelde levensverwachting op voor mannen uit jouw geboortjaar: iets meer dan zesenzeventig jaar. Nog een halve eeuw, wat ga je daarmee doen? Je lacht. Nog alle tijd om daar een antwoord op te vinden. ▲

UIT DE KLEREN OP DE DE PLANKEN

Het Nederlands theater heeft, nationaal en internationaal, de reputatie niet bang te zijn om uit de kleren te gaan. Toneelstukken in ons kikkerlandje zouden vol zitten met piemels, tietten en schaamhaar. Dit imago is ontstaan in de jaren 60 en 70, ten tijde van de seksuele revolutie, en staat tot op de dag van vandaag nog fier overeind. Toch is het Nederlands theaterlandschap op dit vlak de afgelopen decennia flink veranderd. Van naakttheater in de jaren 60 tot naaktpakken in 2025. Het is de vraag of we als samenleving preutser zijn geworden, of dat blote lichamen simpelweg niet meer zo bezienswaardig zijn als vroeger.

Nederland denderde de seksuele revolutie binnen met de verschijning van kunstenares Phil Bloom in het tv-programma *Hoepla*. Op 9 oktober 1967 zat ze daar op een stoel een krant te lezen, poedelnaakt. Ook al werd het meeste bloot verborgen door de krant, het was duidelijk dat er van kleedij geen sprake was. Voor de Nederlandse kijker bleek dit even schrikken. De beelden van Bloom gingen al snel de hele wereld over, waarmee de beruchte reputatie van Nederland, als land dat niet bang was om te spelen met het adamskostuum, begon. De schokgolven die deze tv-aflevering teweegbracht, waren zo groot dat ze zelfs de Tweede Kamer bereikten. Verscheidene ministers hoopten op 'krachtig ingrijpen' om zo 'een totale ontredde' te voorkomen. Dit gebeurde tot op zekere hoogte: de eerstvolgende aflevering van *Hoepla* werd wel gecensureerd en de aflevering daarna werd volledig verboden.

De eerste stap naar een seksueel bevrijd Nederland was hiermee wel gemaakt. De makers hadden de intentie om de Nederlandse burger te provoceren, wakker te schudden, en dat was zeker gelukt. De aflevering zorgde zowel voor woede als voor inspiratie onder de Hollandse bevolking. Het jaar daarop, in 1968, was er voor het eerst naaktheid te zien op de planken van het Nederlands toneel. Dit gebeurde in de voorstelling *O = O* van Stichting Toneelgroep Studio waarin het naakte lichaam van een actrice volledig werd uitgelicht. Hiermee was in het theater ook het hek van de dam; al snel volgden meer voorstellingen die gebruik maakten van het adamskostuum. Vanaf de jaren 70 waren de tietten en piemels niet meer weg te denken uit het Nederlands repertoire.

Amsterdam werd rond dezelfde tijd het centrum van de seksuele revolutie, een oproer die al snel tot zijn hoogtepunt kwam. In de stad kwam eind jaren 60 dan ook een nieuw soort theater opzetten: het naakttheater. Dit was een theatervorm vol erotiek, vrijheid en bloot. Deze opvoeringen waren geen grootschalige

producties, maar eenzijdige improvisaties, bijgestaan door een leuk achtergrondmuziekje. Het enige wat de acteurs op het podium deden was het verrichten van seksuele handelingen. En er kwam een bonte stoet aan handelingen voorbij: zelfbevrediging, seks tussen twee mensen, seks tussen meer dan twee mensen, tussen hetero's, homo's en soms mochten zelfs de lesbo's meedoen. De makers wilden met deze performances seks op het podium gebruiken als middel om maatschappijkritiek te leveren. Het doel van het

‘Een totale ontredde’
Preutse burgerlijke moraal
Vrije erotische ontplooiing

theatergenre was om de seksuele taboes te doorbreken en een weg te banen naar een vrije erotische ontplooiing. De performances moesten de brave Nederlandse burger shockeren en wakker schudden. De makers van het naakttheater wilden de preutse burgerlijke moraal het liefst uit het raam gooien. Dit deden ze door seks en

naaktheid door te voeren tot in het extreme, want het was juist deze openheid die zou zorgen voor vrijheid en blijheid.

Binnen het Amsterdamse naakttheater was het aantal mannen destijds overduidelijk groter dan het aantal vrouwen. Vaak waren het de mannen – organisatoren en acteurs – die hun vriendinnen mee het podium op sleepten. Deze vrouwen waren dan een soort object in een voorstelling gericht op de man. Het gehele naakte theater was, als we er nu op terugkijken, eigenlijk een tamelijk onveilige en seksistische bedoening. Maar binnen dezelfde kringen kwam vanaf 1970 het feminisme op, wat ervoor zorgde dat veel vrouwen kritisch begonnen te kijken naar de manier waarop ze, in onder andere de theaterwereld, werden behandeld. De tweede feministische golf was in de jaren 70 volop bezig en vrouwen begonnen zich te verzetten tegen de mannelijke overheersing en de vrouwelijke beperkingen in de Nederlandse samenleving. Daarnaast begon naaktheid sowieso zijn waarde te verliezen. Na een aantal jaar verloor het naakttheater zijn momentum. Blote lichamen in het theater lieten de toeschouwer niet meer steil achterover slaan, en daarmee verdween ook de interesse in het naakttheater, van zowel de makers als de toeschouwer. Bloot op het toneel was geen abnormaliteit meer, ministers werden er niet meer wakker voor gemaakt.

Naaktheid is tot op de dag van vandaag volop aanwezig in het toneelbeeld, maar de spanning en sensatie die het in de jaren 60 had, is wel degelijk verloren gegaan. De grootste ontwikkeling die op dit gebied heeft plaatsgevonden, is dat naakt zijn om het naakt zijn, niet echt meer spannend is om mee te werken en om naar te kijken. De seksuele taboes waar eind vorige eeuw hard tegen werd gevochten, zijn ondertussen wel doorbroken. Naaktheid op het podium is nu meer gericht op de betekenis die het met zich meebrengt dan om de eventuele piemel of tiet die er te zien is. Het is de achterliggende thematiek die bloot op het toneel nuttig maakt. Het onbedekte lichaam kan de kwetsbaarheid van de acteur laten zien, het kan zowel afstotend als aangrijpend zijn, het kan de toeschouwer ongemakkelijk maken, maar in ieder geval moet het functioneel zijn. Deze functionele naaktheid is een typisch Nederlandse theaterterm, die simpelweg betekent dat er nagedacht is over en bewust gekozen is voor naaktheid op het toneel. Nederland is niet bang om te spelen met een piemel hier en een tiet daar, maar de aanwezigheid ervan

moet wel geredeneerd kunnen worden. Naakt is op deze manier getheoretiseerd en geaccepteerd. De frontale en volledige naaktheid, zoals bij de voorstelling *O = O*, wordt zeldzamer en steeds vaker wordt er gekozen voor een naaktpak of wordt het adamskostuum express vermeden.

Desondanks is het blote lichaam in het Nederlands theater niet foetsie. Een iconisch gezelschap waarbij het anno 2025 bijna te verwachten is dat een acteur op een gegeven moment zijn of haar kleren uittrekt, is het *ITA Ensemble* onder leiding van Eline Arbo. In de voorstelling *Weg Met Eddy Belleguele* gaan alle vier de

G E R A A M T E VAN HAAR HUIS

Een paar maanden geleden bezocht ik, net na het overlijden van mijn oma, haar huis weer voor het eerst. Ik legde in een fotoreportage de stilte vast, die mij daar toen zo'n troost bracht. Deze fotoreportage deelde ik in de Babel, nummer 8. Nu volgt het tweede deel van die reportage.

Sinds dat laatste bezoek, hebben mijn familie en ik vele weekenden samen in het huis gespendeerd, om stapsgewijs alles te verzamelen en het huis leeg te halen. Het voelde alsof we het huis, net als een lichaam, laagje voor laagje aan het ontleden waren.

Met elke laag die we eraf pulkten, kwam het huis steeds meer tot de kern. Alles wat ooit onzichtbaar was achter spullen en

decoratie, staat nu bloot. Wat overblijft, is puur: een fundament dat – na al zoveel te hebben moeten dragen – overeind blijft, zelfs nu de rest weg is.

Na al deze weekenden sta ik hier nu voor de allerlaatste keer. Ik voel de noodzaak om het huis nog eenmaal vast te leggen, ter afsluiting. Nu helemaal ontleed. De muren – kaal en strak – laten plekken zien waar ooit schilderijen hingen. De trap met door onze voetstappen versleten treden, voelt als de ruggengraat die de structuur nog bij elkaar houdt. Zonder alle spullen die jarenlang de kamers vulden, blijft het huis naakt achter. Zo toont het huis zichzelf in zijn ontklede basis: stevig, rechtlijnig, maar ook ge-laagd. ▲

Ziek in Almere en Friesland

Voor het eerst in jaren ben ik ziek. Een keel vol snot, een hoofd dat lijkt te ontploffen, een kermisachtige duizeligheid. Net nu ik een drukke dag voor de boeg heb: ik moet werken, daarna een podcast opnemen en vervolgens met de trein naar Leeuwarden. Een weekend Friesland met vrienden.

Werken gaat prima, ik hoef maar drie uurtjes in de bioscoop te staan. De ochtenduren, waarin het doorgaans het rustigst is. Die rust zorgt ervoor dat de veelal oudere bezoekers zich geroepen voelen om hun wel en wee met mij te delen, alsof ik betaald krijg om te luisteren naar boomers.

Van mijn werk - de babbelende boomers overleefd - fiets ik naar het Bushuis, waar de opname van de podcast plaats zal vinden. Onderweg stop ik bij een supermarkt om een banaan en een zak keelsnoepjes te kopen, een tevergeefse poging om mijn ziekzijn een halt toe te roepen.

Samen met Sybren, ook Babelredacteur, interview ik voor de podcast een neerlandicus die onlangs een brievenboek heeft geannoteerd. Deze neerlandicus is een oud-docent van mij en werkt inmiddels aan een proefschrift in Keulen. Hij wordt door Sybren geïntroduceerd als prominente gast, een aanduiding waar de prominente gast gezien zijn gezichtsuitdrukking zich niet geheel in kan vinden.

Het is een vreemd gevoel om je eigen stem te horen op een opname. Het komt niet overeen met de stem die je zelf hoort als je praat. Tijdens het opnemen van een podcast wordt je continu met dit verschil geconfronteerd: je dient een koptelefoon

te dragen waarin je je eigen stem versterkt hoort. Ziekmakend, ware het niet dat ik al ziek was.

Het gesprek loopt voorspoedig, al hoor ik steeds irritant geadem door de koptelefoon. De geïnterviewde zit naast me. Het grootste deel van het gesprek zit hij logischerwijs op de spreekstoel. Terwijl hij vervalt in een van zijn monologen, hoor ik nog steeds de ruis van het geadem. Het is dus de medestudent of ik. Ik vermoed dat hij het is, al zal hij andersom vast hetzelfde vermoeden.

Vanuit Amsterdam Centraal gaat er geen directe trein naar Leeuwarden. Er dient overgestapt te worden in Almere. Daar missen we de overstap, waardoor we een half uur moeten doorbrengen in deze zo vaak, ook door mij, beschimpde stad.

Vermoedelijk om een weerwoord te bieden aan alle clichés die bestaan over Almere heeft de gemeente een aantal keer een gastschrijver aangesteld om een boek te schrijven dat zich er afspeelt. Een van die boeken las ik, *Cassandra* van Niña Weijers. Een non-fictieboek over de verdwijning van een zeventienjarig meisje, Cassandra, en tegelijkertijd over veel meer: de betekenis van verhalen, de rol van een schrijver, een portret van Almere tijdens de pandemie.

Mijn neus snuitend, balend van de vertraging, denk ik aan het goede boek. Daarna haal ik bij een supermarktje in de buurt van het station koffie. Achter de toonbank is een meisje met haar moeder Europese landen en hoofdsteden aan het stampen. De moeder zegt Bern, het meisje antwoordt Noorwegen, de moeder corrigeert: nee, Zwitserland.

Dezelfde vrijpostigheid die ouderen in de bioscoop hebben maakt zich in deze supermarkt meester van mij. Ik geef het meisje een tip: Bern lijkt op berg en in Zwitserland zijn veel bergen, dus Bern is de hoofdstad van Zwitserland. Achterlijke ezelsbrug, want in Noorwegen zijn natuurlijk ook heel veel bergen.

Eenmaal aangekomen in het huis in Friesland duik ik onder een dekbed, om de rest van het weekend daar niet onder vandaan te komen, met uitzondering van de gang naar het toilet. Hoestend, proestend, snot spugend, pijnlijk ademend - misschien was het dan toch mijn adem op de podcast? - en uitgeteld lig ik op de bank of op bed. Gelukkig ligt dat heerlijk, en er is nog een ander voordeel: ik hoef niet te helpen met de afwas en het opruimen. Zo wordt Johan Cruijff andermaal bevestigd in zijn gelijk: ieder nadeel heeft zijn voordeel. ▲

HARIGE EN BAARDEN BLOTE BENEN

Haar. We hebben het, we houden ervan en we haten het. We doen er alles aan om het op bepaalde plekken op ons lichaam te laten groeien – bijvoorbeeld met een tripje naar Turkije voor een haartransplantatie – of juist te verwijderen: daar waar we het níét willen. Maar waarom eigenlijk? We verwijderen ons lichaamshaar al duizenden jaren, maar wat ooit begon met scherpe stenen en een hoop ongemak, is nu een miljardenindustrie. De eeuwenoude strijd van mensen tegen lichaamshaar is een verhaal vol verrassingen, culturele tradities en vooral veel pijnlijke momenten.

Of je nou je kin glad scheert, je benen haarvrij maakt, of andere delen van je lichaam epileert, waxt of lasert; het verwijderen van lichaamshaar is voor miljoenen mensen van over de hele wereld onderdeel van hun dagelijkse routine. Sterker nog, de gemiddelde persoon is zo'n 3000 uur van zijn leven bezig met het verwijderen van haar dat onvermijdelijk weer teruggroeit. Waarom blijven we er in vredesnaam mee bezig?

Plukkerdepluk

Dat we er ooit mee begonnen zijn, is niet zo gek. Zo'n honderduizend jaar geleden plukten mannen met behulp van twee schelpen of een scherp steentje hun baardharen uit hun kin (de gemiddelde man zal toen wel meer dan 3000 uur in zijn leven bezig zijn geweest met het ontharen van zijn lichaam). Dit was geen kwestie van ijdelheid, maar nodig om te overleven. Je zou denken dat baarden handig waren in de ijstijd, een soort ingebouwde sjaal. Maar nee, als je baard bevroren was, had je kans om te bevriezen en was je dus net een wandelend ijsblok.

Pas duizenden jaren later veranderden de primitieve scheermethoden. Het ontwikkelen van een soepelere scheerervaring was geen topprioriteit: de prehistorische mens had waarschijnlijk zijn handen vol aan mammoeten. De echte geschiedenis van het scheren begint dus pas rond 3000 v.Chr bij de oude Egyptenaren. Naast de immense piramides kwamen de oude Egyptenaren ook met een andere briljante uitvinding: het koperen scheermes. Want zeg nou zelf, je hebt echt geen tijd om urenlang je baard uit te plukken als er piramides gebouwd moeten worden.

De gouden eeuw van gladheid

Al vanaf het begin van de Oud-Egyptische cultuur, was men geobsedeerd met haar, voornamelijk gezichtshaar. Een baard werd als goddelijk en krachtig gezien. Mannen vlochten ze in en bestrooiden deze met goudstof. Tijdens de dynastieke periode sloeg

dit echter om en werd haar geassocieerd met oeroude, dierlijke instincten. Dit werd beschouwd als barbaars en van de lagere klasse. Al snel werd het voor zowel mannen als vrouwen gebruikelijk om zoveel mogelijk van je lichaamshaar te verwijderen. Wat in de prehistorie een pijnlijk fenomeen was om niet dood te gaan, werd door de oude Egyptenaren getransformeerd in iets esthetisch en cultureel.

De obsessie met het verwijderen van lichaamshaar was ook te wijten aan de brandende hitte, evenals persoonlijke hygiëne. Ik denk dat iedereen zich nog wel van de basisschool kan herinneren hoe verschrikkelijk het voelt als er honderden krioelende bestjes over je kop lopen: lichaamshaar is zeer geschikt om parasieten, luizen en ziektes te verspreiden. De oude Egyptenaren hadden nog geen slimme foefjes waarmee je die dingen de das om kon doen, dus preventieve methoden, zoals ontharing, werden gangbare praktijken. Al het haar boven én onder de nek werd verwijderd door alle mannen, vrouwen en kinderen in heel Egypte.

Rijke mensen huurden vaak kappers in, die zelfs bij hen thuis woonden. Zo konden ze hun haar laten knippen wanneer ze maar wilden. Hoe gladder de huid, hoe hoger de status, maar de ooit gekoesterde gouden baarden verdwenen niet helemaal uit beeld. De baard werd nog steeds gezien als teken van goddelijke kracht. Farao's vervingen de echte exemplaren daarom voor zilveren of gouden nepbaarden.

Scheermessen op het slagveld

Ook de oude Grieken hielden vast aan dit goddelijke karakter. Als klein jongetje mocht je bijvoorbeeld je hoofdhaar niet knippen totdat de eerste haartjes op je kin verschenen. Deze werden vervolgens in een religieus ritueel opgedragen aan de zonnegod Apollo. Stel je voor dat je als tiener jarenlang met een onhandelbare, chaotische haardos rondloopt, puur om Apollo te plezieren.

Alles veranderde met Alexander de Grote, die zo ongeveer meer paranoia in zijn pink had dan Joseph Stalin in zijn hele lijf. Hij beval al zijn soldaten om hun baard af te scheren, zodat vijanden die niet konden vastgrijpen tijdens gevechten. Probeer je even voor te stellen hoe die briefing ging: ‘Luister, mannen. Geen baarden meer. En nee, ik ben niet jaloers. Dit is oorlogstactiek!’

Ook Julius Caesar was geen fan van de baard. Hij plukte zijn baardharen haartje voor haartje uit zijn kin. Veel mannen volgden zijn voorbeeld en begonnen al hun lichaamshaar uit te plukken. Klinkt enorm pijnlijk en is waarschijnlijk een van de redenen waarom Caesar 23 keer in zijn rug werd gestoken.

Scheerstilte

Na de val van het Romeinse Rijk ging alles bergafwaarts in Europa. De wegen raakten in verval, de landbouw werd uitgeput en mensen schoren zich niet zo vaak meer. Scheren bleef alleen bij christenen populair. Voor hen was het een gangbare praktijk om alle gezichtshaar af te scheren, evenals het haar op hun kruin.

Tijdens de Renaissance begonnen de zaken weer op gang te komen met Koningin Elizabeth. Ondanks dat alles onder de nek au naturale was, stond Liz erom bekend dat ze regelmatig haar wenkbrauwen epileerde. Vrouwen in heel Europa deden hetzelfde om zo de *Queen Elizabeth-look* te krijgen.

Ook mannen begonnen hun haar weer te verwijderen, al werd dit lange tijd gedaan door opgeleide barbieren. Tot 1770, toen de Fransman Jean-Jacques Perret het eerste moderne scheermes uitvond. Dit scheermes had een houten bescherming die zowel het mes vasthield als diepe snijwonden voorkwam. Hierdoor konden mannen zich vanaf dat moment ook zelf scheren en doen dat tot op de dag van vandaag nog.

Waarom wij vrouwen nu allemaal aan de wax zitten

Het waren lange tijd vooral mannen die zich schoren (dan hebben we het wel over het westen van de wereld). Logisch, waarom zou je als vrouw je benen of oksels scheren als je toch drie lagen kleding draagt? Vanaf de twintigste eeuw kwam hier verandering in. Kniehoge rokken en mouwloze jurken werden steeds populairder, waardoor de (toen nog harige) benen en oksels van vrouwen zicht-

baar werden. Adverteerders en magazines reageerden hierop met: ‘Dames, weten jullie hoe mannen de laatste tienduizend jaar op de meest pijnlijke manieren al hun lichaamshaar verwijderen, puur voor de mode? Al eens overwogen?’

In 1915 was *Harper’s Bazar* het eerste vrouwenblad dat schreef over het verwijderen van okselhaar — ‘een noodzaak,’ zoals het werd omschreven. Datzelfde jaar lanceerde het bedrijf Gillette het eerste vrouwscheermes, de *Milady Décolletée*. De advertentie luidde: ‘Een prachtige aanvulling op Milady’s toilettafel – en een die een gênant persoonlijk probleem oplost.’

Echter leek het er in eerste instantie op dat ontharingsmiddelen een tijdelijke trend waren. Tussen 1924 en 1926 verdwenen advertenties voor ontharingsmiddelen uit catalogi van verschillende bedrijven. Daarnaast waren de meeste advertenties seizoensgebonden, van ongeveer april tot september – de ontharing van vrouwen

werd meestal beperkt tot de zomer, als hun oksels en benen bloot waren. Helaas bleken de ontharingspraktijken toch in de mode te blijven. Natuurlijk waren er vrouwen die zich nergens wat van aantrokken, maar het gros volgde deze nieuwe modetrend. Na de vaststelling van een schoonheidsideaal, ontstaat er namelijk een enorme sociale druk om daaraan te conformeren, of het nu gaat om het scheren van je benen omdat panty’s in de mode zijn, of het scheren van je schaamstreek omdat dat is ‘wat mannen leuk vinden’.

Wat ooit begon als een noodzaak om te overleven in barre omstandigheden, heeft zich ontwikkeld tot een miljardenindustrie die inspeelt op esthetiek en schoonheidsnormen. Men-

sen kiezen er niet meer voor om zich te scheren om hygiënische redenen of om met hun status te pronken, maar door modetrends en sociale verwachtingen. Die mode verandert echter telkens. Wellicht is het over twintig jaar wel hip om je schaamhaar te blonderen en in te vlechten. Daarom zouden we misschien eens stil moeten blijven staan bij de vraag: voor wie doen we het eigenlijk? Of je nu kiest voor een gladde huid of je haar laat groeien zoals de natuur het bedoeld heeft, ontharing zou uiteindelijk een persoonlijke keuze moeten zijn, vrij van druk of oordeel. Dus, scheer, wax, epileer, of laat het lekker zitten — jouw lichaam, jouw keuze. ▲

Tekst Sjakie Sauvignon Beeld Lesine Möricke

Bij vlagen de muziek

Bij geboorte mag je niet kiezen,
maar word je rijkelijk beloond

Dit levenslang leek je in een hink stap sprong verspild
maar vandaag weet je voor het eerst

stil te staan

en met een gillend natuurgeweld,
wijs je naar daar waar je vandaan kwam:

de losse lappen lucht die je straks weer bedwelmen gaan
zijn vriendelijk vandaag,
vredig

BABEL REMIX

Skinny

Billie Eilish

Hit Me Hard And Soft

Blind Willie McTell

Bob Dylan

Bootleg Series volumes 1-3

Video

India.Arie

Acoustic Soul

Body

Julia Jacklin

Crushing

Bodysnatchers

Radiohead

In Rainbows

Tokai

Taeko Onuki

SUNSHOWER

Mars, the Bringer of War

Gustav Holst

The Planets

Shape of You

Ed Sheeran

÷

A Singer Must Die

Leonard Cohen

New Skin for The Old Ceremony

I Love My Body

Mother Moon

Single (I Love My Body)

out of breath

Lullanas

pretty lies and timemachines

BABEL REMIX

